

Los terminé y aún vivo.

En una altra de les seves meditacions al costat d'un dels fills que dorm al bressol --tema repetit vàries vegades--, somia que el seu filllet el portava al cel, i aquest anar a la mort en les ales del nen se li apareix com una tornada enrera en el temps:

De mi niño en las alas deshice
de mi vida el curso,
remontando hacia atrás, a los días
en que era yo niño.
En mi boca sentía ya el gusto
del pecho bendito,
y de pronto sentí desnacerme
!tras leve quejido!...
En el cielo inmenso,
en el cielo inmenso, quedéme absorbido
en el cielo inmenso,
!en mi hogar celestial difundido!...!

A "Recuerdos", un dels seus fills pujant-li per les cames per arribar a la boca del pare i al seu petó, li fa pensar, !un altre cop!, en la mort, i en la mort del seu pare quan ell era infant, i el dèbil record que només té d'ell, i la memòria sorpesa del moment en que el sentí parlar en una llengua estrangera. ¿Si ell morís quan el fill li puja per les cames, restaria només un record vague o bé els records tampoc no moren, i com tot arriben a allò etern? En aquest moment es decideix per la segona possibilitat:

Mas no importa, hijo mío, hijo del alma;
la fe me da consuelo,
mi fe robusta de que nada muere,
de que todo va a posarse a lo eterno.

A "Los angeles de la guarda", delicat poema d'amor a la seva dona, apareix una nota rara en la poesia i l'obra d'Unamuno, l'humor. El poeta pensa que es diuen "nuestros sendos angeles de la guarda" quan els esposos estan ^{presenti,} i conclou que l'àngel de la ^{seva} mul~~ter~~ és "àngela" i que el seu li diu a l'oïda "unos requiebros / puestos".

en punto".

(1911)

El llibre "Rosario de sonetos líricos", contrariament a "Poesías", és una obra escrita en poc temps --cinc mesos-- i, com indica el títol, la unitat formal contrasta també amb la diversitat del primer recull de poesies unamunianes.

~~La temàtica, però, és molt semblant a aquesta és una de les raons que, en ser cronològica l'ordenació dels sonets, els capítols o parts portin només com a títol una indicació d'on van ser escrits: "Los sonetos de Bilbao", "De vuelta a casa", etc. El sonet és una forma que escau al geni poètic d'Unamuno, que a vegades, en els seus poemes llargs, cau en una certa prolixitat i que a ^{voltes,} en els poemes molt breus, es deixa arrossegar ^{massa} pel seu amor ~~al~~ a les arrels de les paraules i als jocs de mots.~~

(Dels cent-vint-i-cinc sonets del llibre, una bona cinquantesena tracten, més o menys d'a prop, la temàtica religiosa. Aquesta no té gairebé més novetat, en relació amb el llibre precedent, que diverses al·lusions a l'Església catòlica, pràcticament absents abans. ^{La} primera ^e d'ells ^a és l'intitolat "Mi Dios hereje", ^{me} i comença així: "Aunque ellos me maldigan qué me importa / si me bendices Tú, mi Dios hereje". ^{Primer me} ~~Ha~~ diu clarament qui són aquests "ells"; de tota manera són aquells als qui el silenci de Déu mana al poeta que els parli, neguitejant-los: "mi voz a inquietarse les exhorta". ~~Recordant~~ després d'afirmar que d'ells no es queixa, acaba així:

y encuentro natural se me escomulgue,
muy justo es que la Iglesia con las llaves
del Pescador rascándose se espulgue.

Alguna ~~rar~~ rara crítica hi ha a alguns religiosos o a qui reclouen a Déu en el catecisme. Més clara és l'al·lusió contrària a la política vaticana a "Númancia". Recordant la resistència de la famosa ciutat davant el poder romà, assegura que "hoy vuel-

oración del ateo", en la qual un ateu prega al ~~que~~^{Deu} que no existeix, un Déu que no resisteix el "nostre prec" i que vesteix el "nostre anhel". El Déu de l'ateu és tan gran que només és Idea, i el qui el prega sofreix per ~~el~~^{el}

Sufro yo a tu costa,
Dios no existente, pues si Tú existieras
existiría yo también de veras.

A "Ateísmo" qualifica de còmoda l'acusació d'ateisme perquè el de Déu, un abisme insondable del qual ningú no pot esgotar els contrasentits, mentre el catecisme l'ha convertit en un "pasmarote". I acaba:

Tomamos como fe a la esperanza
que nos hace decir: "¡Dios, en ti creo!"
cuando queremos creer, a semejanza
nuestra haciéndole. Dios es el deseo
que tenemos de serlo y no se alcanza;
¡quién sabe si Dios mismo no es ateo!

El Déu silenciós que s'amaga reapareix a "Coloquio místico":

"Hablar con Dios me^{te}terse es hasta el fondo
" del abismo; por mucho que se ahonde
"no se le toca; cuanto puedo sonde
"y respondo de mí, mas Dios se esconde
"y es de El, de Dios, ^{de} quien yo no respondo".

Pensament i raó tornen a ser, com en el poema dedicat a Prometeu, el voltor que ^{man} no sadolla ~~la~~ la seva fam i devora --"A mi buitre" és el títol d'un sonet d'aquest llibre--.

~~.....~~
~~.....~~
~~.....~~
"Mientras la mente, libre de la losa / del pensamiento, fuente de ilusiones, / ^e dúrme al sol en tu mano poderosa", afirma a "En la mano de Dios". En el sonet "A Nietzsche", del qui diu que en no poder ser Crist va maleir de Crist, ^{afegir} ~~que~~ que la raó és el nos-

tre torment: "para morir al cabo / libre de la razón, nuestro tor-
 mento". A "El mal de pensar", un dels pocs poemes en ~~els quals~~ parla
 de Satanàs --Satanàs ^{tambor} (no és un tema unamunià--), afirma que pensar
 és córrer el risc de ~~pecar~~ pecar sense saber-ho, i sembla enyorar
 una fe "de cordón y escapulario", la fe "del carbonero o carbonario",
~~lliures~~ lliures de la gula de la ciència que va portar la mort.
 Els dos darrers versos del sonet són aquests:

Dios nos dio el pensamiento como prueba.
!Dichoso quien no sabe que la lleva!

A penes si el tan atacat o sospitós pensament --una altra com-
 tradicció d'Unamuno, es pot dir, perquè és ben clar que es pas^{va}
 el dia pensant^{en tema d'ètics}-- troba una lloança a "Dulce silencioso pensamiento"
 --vers de Shakespeare, ~~que~~ fa recordar el títol de la novel·la
 de Unamuno, "Paz en la guerra". La perpètua guerra interior del
 poeta troba a vegades pau, i és a casa seva, sentint les rialles dels
 nens al fons de la llar, amb la muller que cus al costat seu, "en la
 paz santa que mi casa cierra",

al tranquilo compás de un quieto aliento,
ara en mí, como un manso buey la tierra,
el dulce silencioso pensamiento.

El dolç silenciós pensament mentre Unamuno llegeix i treballa
 Herodot, l'Unamuno hel·lenista, l'Unamuno científic. Però la ciència
 no reb moltes lloances. "La ciencia parlotea", diu en el sonet
 "Razón y fe". Però el poeta no vol cedir en la lluita, i en el ma-
 teix sonet afirma que "Dios abomina del que cede". Cal guanyar la
 vida que no acaba:

Hay que ganar la vida que no fina,
con razón, sin razón o contra ella.

Però això, el poeta és a vegades conscient que necessita una
 ajuda. Pot ser Crist, que converteixi la set de Déu viu

en limpio aljibe
que la graciosa lluvia en sí recibe
de la fe.

Així ho demana a "Incredulidad y fe". El poeta no beu aigua de

vida, però sua

y me amarga el sudor, el de la duda;
sácame, Cristo, este espíritu mudo,
creo, tú a mi incredulidad ayuda.

Altres vegades ■ l'ajuda pot venir de la "Mare de Gràcia", com a "Sueño final":

Alzame al Padre en tus brazos, Madre de Gracia,
y ponme en los de El para que en ellos duerma
el alma que de no dormir está ya enferma,
su fe, con los insomnios de la duda, lacia.

En una altra ocasió l'ajuda contra la tristesa és l'obra: "pues vivir és obrar y lo único que queda / la obra és; echa, pues, mano a la obra". Però només resta l'obra i si és així "toda la vida a la postre es un fracaso", com afirma un vers del sonet "El fracaso de la vida"? Quan parla de l'obra en el sonet "!Siémbrate!" utilitza significativament imatges evangèliques: el sembrador, i la prohibició de ■ mirar enrera mentre la mà està sobre l'arada de la tasca. Tal vegada "de tus obras podrás un día recogerte". El doble moviment d'esgotar-se en la lluita, en el dubte, i la rebrincada per tornar a esperar està clarament dibuixat en els dos sonets que porten el títol "A la esperanza". Primer diu:

Esperanza inmortal, genio que aguardas
el eterno Mesías, del que sabes
que nunca llegará, tú la que guardas,
a tu hija la fe con siete llaves
y que ante la razón no te acobardas
(...) ya en mí no cabes.

Però si en el primer sonet afirma que la "esperanza inmortal, ave divina", s'ha ofegat en la seva ànima, i lluita sense ella per veure si aconseguix, a ■ cegues, oblidar-la, en el segon sonet es reafirma l'esperança perquè el Sant Esperit sempre dura par viu

fora dels homes, "de Dios en las honduras". Es la substància de la vida que diu que el poeta no ha de passar com a ombra vague:

pues para algo nací; con mi flaqueza
cimientos echaré a tu fortaleza
y viviré esperándote. !Esperanza!

Tota aquesta lluita recorda la de Jacob amb l'àngel, i vet aquí que el sonet XC, sense títol, porta una citació incial bíblica, com tants poemes d'Unamuno, i és precisament la de la lluita de narrada en el Gènesis. Heus ací el sonet, que és un compendi significatiu de la temàtica religiosa en aquest llibre:

Señor, no me desprecies y conmigo
lucha; que sienta al quebrantar tu mano
la mía, que me tratas como hermano,
Padre, pues beligerancia consigo
de tu parte; esa lucha es la testigo
del origen divino de lo humano.
Luchando así comprendo que el arcano
de tu poder es de mi fe el abrigo.

Dime, Señor, tu nombre, pues la brega
toda esta noche de la vida dura
y del albor la hora luego llega;
me has desarmado ya de mi armadura,
y el alma, así vencida, no sosiega,
hasta que salga de esta oscura senda.

El llibre que segueix cronològicament a "Resatío de sonetos líricos" és "El Cristo de Velázquez", llarg poema de més de dos mil cinc-cents endecassílabs lliures, dividit en quatre parts, començat l'any 1913 i publicat el 1920. En una carta de 1913 diu del poema: "Vull fer una cosa, cristiana, bíblica... i espanyola. Veurem". Representa, en la poesia d'Unamuno, la irrupció torrencial de Crist. Certament n'havia parlat en poemes anteriors, i fins

i tot ~~pot~~ dir-se que ~~ella~~ havia anat creixent la presència de Crist en la seva poesia. Però era incomparablement menor ^{que} la del Déu interrogat. El problema era Déu, la seva existència, l'interrogatori continuat sobre si l'ànima d'immortalitat tenia o no tenia una resposta, ^{si} corresponia a una angòixa acollida en la mort per un Déu real o dissolta en el silenci de ^{la} ~~la~~ ^{l'}inexistència de Déu. El problema era aquest, i no Crist. ~~El poema està ple de citacions o al·lusions bíbliques, sobretot del Npu Testament, la referència de les quals va a l'esquerra del poema i que demostren el coneixement que Unamuno tenia de les Escriptures. Les quatre parts estan dividides en poemes numerats --menys la "Oración final"-- que porten, dels quatre poemes inicials de la primera part. La primera part consta de trenta-dos poemes, la segona de catorze, la tercera, que descriu des del rètol de la pintura fins al suport, ordenadament de dalt a baix, consta de vint-i-set poemes, i la quarta de nou. Ben desiguals, doncs, en extensió, i de construcció sovint poc aparent, llevat de l'esmentat fil conductor de la tercera part. En el primer poema hi ha ja allò essencial de tota l'obra; l'afirmació que~~

... Eres el Hombre eterno

que nos hace hombres nuevos, Es tu muerte parto.

També en aquest primer poema s'afirma que ^(a la pintura de Velàzquez) "dice / su fe mi pueblo trágico", i que "es el auto ~~del~~ / sacramental supremo, el que nos pone / sobre la muerte bien de cara a Dios". Possiblement, en començar aquesta obra, Unamuno pensava insistir més en allò que podria anomenar-se "fe espanyola", però si fou així el propòsit ~~del poema~~ aviat i no hi ha el número d'al·lusions a la fe de "mi pueblo trágico" que ~~semblava~~ ^{semblava} anunciar-se en començar. I el poema trascendeix ^{notablement} ~~el~~ el marc geogràfic-històric, i pot pensar-se que no hi perd pas.

En el poema III diu que Jesucrist és (el) Hombre que murió por redimirnos

de la muerte fatídica del hombre;
la Humanidad eterna ante los ojos
nos ^{recienta.}

El Déu ³silenciós, invisible i enigmàtic dels versos d'Unamuno ³es converteix en "el Dios a que se ve; es el Hombre; este es el Dios a cuyo ⁴ciërpo prenden / nuestros ojos, las manos, el espíritu". I per això "no hay más remedio que creer tu sino, / meollo de la Historia". Si abans les preütes del poeta eren preguntes sense resposta, o amb resposta problemàtica, aquí Crist acostuma a ser la resposta. Si demana "¿en qué piensas, Tú, muerto, Cristo mío?", la resposta és neta: "Miras dentro de Ti, donde está el reino / de Dios; dentro de Ti, donde alboréa / el sol eterno de las almas vivas". Es Crist el qui dóna resposta a l'altre interrogant unamunià --i humà--: la mort. Crist, triomfador de la mort segons la més pura ortodòxia que Unamuno accepta i proclama:

Por Ti nos vivifica esa tu ^muerte,
por Ti la muerte se ha hecho nuestra madre,
por Ti la muerte es amparo dulce
que azucara amargores de la vida;
por Ti, el Hombre muerto que no muere.

I la coneguda ^mcomparació, que Unamuno repeteix tant, de la vida amb un somni de l'home té un altre sentit: "vela el Hombre / desde su cruz, mientras los hombres sueñan". Perquè Crist és salvador, també de la mort: "Tú salvaste a la muerte" (poema IV). En certa manera, tots els poemes que segueixen aquestes quatre primers sense títol repeteixen i amplien ^{semblants} idees fonamentals. El Déu tenebres es veu revelat per Crist, com de nit la lluna ens diu "cómo alienta el sol bajo la tierra". Per al poeta, Crist és el testimoni únic de Déu, per Ell "se llega al Padre Eterno";

sólo tu luz lunar en nuestra noche
cuenta que vive el sol.

També a "Dios-Tinieblas" diu:

Tu humanidad devuelve a las tinieblas,
de Dios la lumbré oculta en sus hondones

y es espejo de Dios.

Crist revela Déu als homes:

... Destapaste a nuestros ojos

la humanidad de Dios; con tus dos brazos
desabrochando el manto ~~del misterio~~

nos revelaste la divina esencia,

la humanidad de Dios, la que del hombre
descubre lo divino.

Es comprensible, doncs, que l'angoixa unamuniana minvi, l'angoixa de la mort i l'angoixa per les mancances de la pròpia vida, perquè el Crist és el Crist del perdó ("Sangre") "y nos dejas marchar quitos del peso / que al corazón vuestra cabeza abruma", i "Tú perdonas/ al hombre que no sabe lo que hace". L'angoixa minva, i les preguntes tenen una altra resposta, però ni l'angoixa no desapareix del tot ni a vegades les preguntes deixen de tenir una resposta on treu el cap el dubte. Així a "La vida es sueño", però si el poeta pregunta si la vida de Crist va ser també, com la de l'home, somni, el somni de Crist va ser somni "d'"Hòme", amb majúscula, i el somni d'aquest germà fou "el reino de tu Padre". El somni de Crist és la pau que dona la guerra, i la seva vida la guerra que dona la pau. Perquè Crist és el responsable ~~de~~ "de ~~ta~~ernos guerra", "guerra creadora, / manantial de deseos desmedidos", "guerra que es la base / del que ~~nasía~~ la paz". I més aviat s'imposen, ja des dels títols dels poemes ("Alba", "Rosa", "Arroyo-Fuente", "Nube-Música", "Cordero", "Hostia", "Que subín-Libro", "Puerta", "Lirio", ~~el~~ "Anfora", "Paloma", "Leche", "Arbol", "Eucaristía") les imatges de la pau que les de la guerra. Perquè "por Ti comulga Dios con sus mortales", perquè de la boca de Crist brollà un còdig de vida vàlid i un consol de la mort:

De tu boca manaron los decires

que de consumo son fuego y frescura;

de tu boca el sermón en la montaña

dictó al amor ~~eterno~~ eterno ^{el} código;

la oración de tu boca que consuela

de haber nacido la pena de morir.

El sentiment tràgic de la vida es converteix sovint aquí en alguna cosa més que la ^{angoixada} set de sobreviure. Set i fam, certament, però consciència que hi ha una aigua per aquesta set i un pa per aquesta fam. Ho diu a "Eucaristia" i a "Ciervo". En el primer d'aquests dos poemes:

Amor de Ti nos quema, blanco cuerpo;
amor que es hambre, amor de las entrañas;
hambre de la Palabra creadora
que se hizo carne; fiero amor de vida
que no se sacia con abrazos, besos,
ni con enlace conyugal alguno.
Sólo comerte nos apaga el ansia,
pan de inmortalidad, carne divina.
 (...)
Y tus brazos abriendo como en muestra
de entregarte amoroso, nos repites
"!Venid, tomad, comed; este es mi cuerpo!"
!Carne de Dios, Verbo encarnado, encarna
nuestra divina hambre carnal de Ti!

També a "Ciervo" hi ha referència a aquest "trueque místic" de l'encarnació ~~de Crist~~ de Crist que dona vida a l'home. Crist és comparat aquí a un cèrvol ferit, cap al Calvari, anant al "celeste abrevadero". I si Crist clama que té set, "nosotros, tus ^{cruels} germanos y cazadores, /muertos de sed también / tras de tu vino marchamos por las huellas / de sangre de esta vida de amargura.". El poeta diu que si Crist canvià a Canà l'aigua en vi, ^{en} el martiri de la passió convertí el vi roig de la sang ~~en~~ "en agua ~~en~~ viva de Sicar, que apaga / para siempre la sed". I després d'una crítica unamuniana del "saber que nos hincha y no conforta", acaba:

!Y el corazón, asendereado a ^utiertas
por los senderos del mundano siglo,
topa, por fin, con el brocal del pozo

Solo quedaste con tu Padre --solo
 de cara a Ti--, mezclásteis las miradas
 --del cielo y de tus ojos los azules--,
 y al sollozar la inmensidad, su pecho,
 tembló el mar sin orillas y sin fondo
 del Espíritu, y Dios, sintiéndose hombre,
 gustó la muerte, soledad divina.
 Quiso sentir lo que es morir tu Padre,
 y sin la creación vióse un momento
 cuando doblando tu cabeza diste
 al resuello de Dios tu aliento humano.
 !A tu postrer gemido respondía
 sólo a lo lejos el poderoso mar!

Es el mar, símbol de la creació, que canta "pregunta eterna sin respuesta", qui protagonizta el tercer poema. El mar es plany de la mort de Crist, per amansir-se després veient allò que feia el Pare:

¿Por qué?", rugía el mar; hasta que viendo
 a tu Padre poner sobre los cielos
 --su cabeza-- la cruz y en ella al hombre,
 razón de lo creado, fue aplacándose,
 cual del pastor que le acaricia y nutre
 bajo la mano próvida el mastín.

Després d'uns poemes dedicats ^{principalment} als qui veieren la mort de Jesús --el seu propi cos, la seva mare y i els seus deixebles, i ^{arcàngel} Miquel i Satanàs, els jueus dels qui el rètol de la ^{veu} el proclamava rei--, el darrer poema, "Del Sinai al Calvari", resum i afirma el significat tal vegada principal d'aquesta part. El Pare ~~...~~ tronava al poble: "Sóc el qui sóc!" en el Sinai, i era el temor del Senyor. En el Calvari, "mansa colina de dolor y sangre", el poeta ^{imagena} a Crist dient: "!Yo soy la vida y vosotros los sarmientos!" ^{Taisi} Crist revela Déu, el seu Pare, i allunya el temor dels

homes vers aquest.

Ya no tememos al Señor, tu Padre,
el Calvario de amor cual sol ~~percuta~~ percude
del Sinaí las nubes y nos muestra
la sonrisa del cielo, que es el nido
donde nuestra esperanza va a parar.

La tercera part és una meditació davant Crist a la creu, segons la pintura de Velázquez: "El rótulo", "Corona", "Cabeza", "Melena", "Frente", etc. En aquests poemes Unamuno tracta novament temes que li són cars o que el capfiquen; algun de més nou, o de ~~menys~~ ^{menys} insistit, s'hi troba també. Per exemple el del perdó. El perdó suposa el reconeixement del pecat:

Nuestros pecados son las púas
que hacen brillar la sombra de azabache
de tu cabeza en nimbo.

Però Crist ha pres sobre seu el pecat i és l'únic que el comprèn:

...El mal que obran los hombres
sólo Tú en sus raíces lo conoces,
y a Ti te pesa, pues que te lo apropias
(...)
Con tu visión de amor a cuyo atisbo
nada se escapa, envuelves al pecado,
y al perdonar al hombre de su culpa
no te perdonas a Ti mismo, el único
Hijo del Hombre del pecado libre,
más el único, Tú, que lo comprende.

En un altre poema ("Ojos") recorda els qui acusaven d'hipòcrites els germans i veien en l'ull de l'altre la palla, els qui crebaven en Jesús el Jutge, no el Redemptor. Però els ulls de Jesús els obligaven a baixar "mustia la frente". Els ulls eren perdó:

...Perdonas
sólo mirando. ¡A Pedro le miraste
del gallo al canto, y él lloró su culpa

al ver tus ojos hartos de perdón!

I el di~~ñ~~ índex de la mà dreta recorda el poeta que ~~scriu~~
 els evangelis narren que aquest dit va escriure^{el fill de la terra} en perdonar l'adúl-
 tera, i la conclusió del poeta es:

!Que mi nueva pluma
sobre la tierra de mi patria escriba
del perdón que nos dejas la lección!

Per altra banda, reapareix un tema habitual en Unamuno: la ciència --"la ciencia no es sino remordimiento"--, i totes les seves reserves pels "pedruscos lógicos". Els "c^{le}stes pensamientos" de Crist brollaven "cual flores en los campos", llevors i fruis, noves flores a la primavera:

Paradojas, parábolas y apólogos
floreçían lozanos de tu boca;
no silogismos, no pedruscos lógicos
al cuello de la mente cual collar.

I, com sempre, el tema de la mort i de la immortalitat. El silenci del Pare torna a sorgir:

No estriba nuestra fe en lo que nos dice,
mas si en nos oye. ¿Será el Padre sordo
no siendo mudo?

Puix tota la naturalesa canta la glòria del Senyor, ¿no ha d'escoltar els precs humans? Però és una pregunta adreçada a la possible sordesa del Pare, i les orelles de ~~el~~^{Jesus} sí que escolten:

..Recatas tus orejas
de nazareno bajo el velo virgen,
perro ellas nos escuchan.

Per això el cos de Crist és

coto de inmensidad, donde los hombres
la tímida esperanza cobijamos
de no morir del todo.

√Crist és frontera, "donde el reino de Dios toca al del hombre / y se colindan", i la creu va obrir en la terra un forat, "ombligo por donde entra a nuestra madre / tupida de dolor, sangre de Dios". Crist ha posat la carn de Déu sobre els ossos de la terra, i si no floreix l'ossada de Crist, vana és la fe:

Y si no floreció, muerto, tu roca
es vana nuestra fe, esta imagen vana,
es infinita vanidad del mundo;
como sombras que pasan nuestros días,
y el hombre no es ni sueño de una sombra.

Tot es juga en Jesús, la fe i l'esperança de no morir:

!Sin Ti, Jesús, nacemos solamente
para morir; contigo nos morimos
para nacer y así nos engendraste!

Al cap ^{canvi} , i així acaba aquesta part de l'obra,

en el pit de Jesús confueixen "selvas, montañas, mares y desiertos", i el seu cos ^{és} com un arca de Noè on "se salvan del diluvio lóbrego / cuantos hijos parió la Madre Tierra" —"béstias, peces y aves", naturalesa tota donada al home "en mayorazgo". I pel que fa a l'home, el seu misteri, Crist en descifra el secret:

!Dios el misterio de la vida humana
trazó con las estrellas en el manto
de ébano de la noche, y descifraste
su secreto con gotas de tu sangre
sobre la Tierra, en testamento fiel!

La quarta i darrera part, més breu --nou poemes--, està centrada en la Mort --que gairebé sempre el poeta escriu aquí amb majúscula--, "Emperadora de la Historia", la mort de tots els éssers humans i la del poeta. Crist, que és promogènit dels morts, ha fet de la Mort, que era el final, "principio y soberana

de la vida".

...!Tú, Cristo con tu muerte has dado
finalidad humana al Universo
y fuiste muerte de la Muerte al fin!

I si bé torna la pregunta: "¿A qué saber, si la conciencia al borde / de la ^hanada matriz no esp^a nada / más que saber?", l'esperança s'afirma: "Remedio / para la enfermedad de nuestra vida / la salud de tu muerte", i "Tú con tu muerte afirmas nuestra vida; / tu sil^vencio es un sí que llena el cielo". I apareix l'Església, ben poc frequent en la poesia unamuniana:

Canta la Esposa,
la Iglesia, tu pasión, y su esperanza
con cantos amamanta, y a tu imagen
envuelve nimbo de armonía dulce.
!Conchas marinas de los siglos muertos
^{reparatan} los claustros las salmodias,
que, olas muriendo en la eterna playa,
desde el des-cielo de la tierra alzarom
almas del m^undo trémulas, pidiéndote
por el amor de Dios descanso en paz!

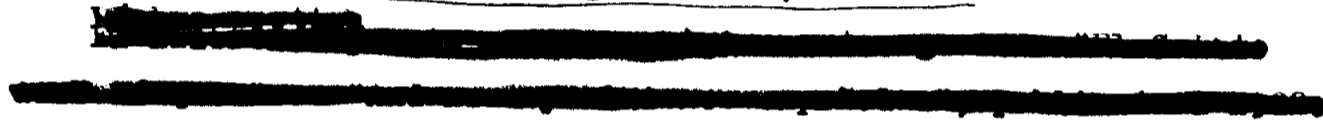
La "Oración final" és una pregaria ~~■~~ "desde la sima / de nuestro abismo de miseria humana". El ~~■~~ primer vers és una explicació del silenci de Crist mort, aquell Crist que escolta: "Tú que ^{or}callas, ¡oh Cristo!, para oírno". Si Crist escolta, el poeta pot adreçar-li "los sollozos; / ...nuestras quejas, los gemidos", expressar-li la pròpia "sudada fe"; l'esperança: "Tú eres ~~■~~ resurrección y luego vida". El poeta demana ^{a Crist} el regne de Déu i la vida: ~~■~~

!Tráenos el reino de tu Padre, Cristo,
que es el reino de Dios, reino del Hombre!
Danos vida, Jesús, que es llamada!

Avancen els homes, "menesterosos", els homes que "con justicia nos morimos; / mas Tú sin merecerlo te moriste / de puro amor".

I aquest camí humà que descriu la "Oración final" acaba, per Crist, en l'esperança:

Haznos cruzar la vida pedregosa
--repecho de Calvario-- sostenidos
del deber por los clavos, y muramos
de pie, cual Tú, y abiertos bien de brazos,
y como Tú, subamos a la gloria
de pie, para que Dios de pie nos hable
y con los brazos extendidos. !Dame,
Señor, que cuando al fin vaya rendido
a salir de esta noche tenebrosa
en que soñando el corazón se acorcha,
me entre en el claro día que no acaba,
fijos mis ojos en tu blanco cuerpo,
Hijos del Hombre, Humanidad completa,
en la increada luz que nunca muere;
!mis ojos fijos en tus ojos, Cristo,
mi mirada anegada en Ti, Señor!

Les poesies que segueixen cronològicament a "El Cristo de Velázquez" són les contingudes a "Andanzas ^{o impresions} y visiones españolas", publicat el 1922, a llibre de relats (de viatge per Espanya, la major part ~~en~~ en prosa però dotze d'ells en vers. Diversos d'aquests poemes són de temàtica religiosa, i això fa pensar en uns versos precisament d'aquest llibre: "envolviéndome todo, eres mi centro, / pues eres Tú más yo que soy yo mismo". Es la continuïtat de la recerca de Déu, a la qual es refereix el sonet IV:

"Si me buscas es porque me encontraste
--mi Dios me dice--. Yo soy tu vacío;
"mientras no llegue al mar no para el río,
"ni hay otra muerte que la que a su afán le baste.
"Aunque esa busca tu razón desgaste,

"ni un punto la abandones, hijo mío,

"pues que soy yo quien con mi mano guío

"tus pasos en el coso por que entraste".

Però tal vegada destaquin, entre els ~~poemes~~ d' "Andanzas...", l'extraordinari poema descriptiu "En un cementerio de un lugar castellano" i el també tan conegut "El Cristo yacente de Santa Clara (iglesia de la Cruz) de Palencia", escrit l'any 1913. En aquest ~~poema~~ ^{simbol} d'un convent de Palència, Unamuno hi veu un Crist "de mi tierra", "el Cristo de mi pueblo", "este Cristo español". Un Crist --diu-- ^{im}mortal com la ^mmort, que no resucita, "¿para qué?, no espera / sino la muerte misma". Per qué? El poema ho va repetir: "Porque este Cristo de mi tierra es tierra". Però, com és habitual, un poeta veu en la realitat allò que porta a dins ell, i per això li atreu més una realitat que una altra. I si l'artista que creà aquest crist el féu "andrajo miserable", "mojam a recostrada con la ^{"árida carroña"} ~~carroña~~ ^{sangre}, ^vamb la qual cosa expressava evidentment una visió personal de la fe cristiana que traduia fins a cert punt una visió social, també és cert que Unamuno hi projecta els seus neguits de sempre: ¿trionfa la mort definitivament? Aquest Crist sembla afirmar que sí, i diu:

"!No hay nada más eterno que la muerte;

"todo se acaba! --dice a nuestras penas--;

"no es ~~ni~~ ni sueño la vida;

"todo no es más que tierra;

"todo no es sino nada, nada, nada...

"y hedionda nada que al soñarla apesta!"

Aquest Crist és un "Cristo cadáver, / que como tal no piensa, libre está del dolor del pensamiento". Es un Crist, diu el poeta, pre-cristià i post-cristià, "todo materia", el Crist del seu poble, carn i sang fetes terra. Però Unamuno no ho vol acceptar, i acaba amb una pregària al Crist del cel:

Y las pobres Franciscas del convento

en que la Virgen María fué tornera
--la Virgen toda cielo y toda vida,
sin pasar por la muerte al cielo vuela--
cunan la muerte del terrible Cristo
que no despertará sobre la tierra,
porque él, el Cristo de mi tierra es sólo
tierra, tierra, tierra, tierra...
cuajarones de sangre que no fluye,
tierra, tierra, tierra, tierra...
!Y tú, Cristo del cielo,
redímenos del Cristo de la tierra!

"Rimas de dentro" és un breu recull poètic publicat en edició no venal el 1923, però els poemes van ser escrits bastants anys abans, del 1908 al 1910. El seu primer poema, "Caña salvaje" és una mena d'interessant art poètica: "¿Arte? ¿Para qué arte? No és soprenent que comenci afirmant la seva preferència per la recerca i el crit sobre les músic^{que}s i les conclusions rodones:

Redondas conclusiones

quieren los pobres;

tú busca, busca sin descanso, busca

donde no encuentres.

Huye de lo perfecto,

de lo acabado.

¿Però qui canta en aquesta canya salvatge? "El viento del Señor, del infinito", al què atribueix fins i tot les contradiccions:

Es tu Señor, mi alma,

es Dios quien por ti sopla,

es Dios, mi pobre caña,

quien a sí mismo en ti se contradice.

I la canya s'ha de doblegar al Señor: "sé su juguete tú, mi pobre caña".

¿A dónde Dios, por su salud luchando,
te habrá de segregar, estrella muerta,

Aldebarán?

¿A qué tremendo muladar de mundos?

Però a la fi, després de les meditacions sobre la immensitat dels espais i dels temps, el poeta torna a ell mateix: el silenci de l'estel és garantia d'eternitat:

!Sobre mi tumba, Aldebarán, derrama

tu luz de sangre,

y si un día volvemos a la Tierra,

te encuentre inmoble, Aldebarán, callando
del eterno misterio la palabra!

!Si la verdad Suprema nos ciñese

volveríamos todos a la nada!

De eternidad es tu silencio prenda,

!Aldebarán!

"Teresa", llibre publicat el 1924, i presentat com les "rimas d'un poeta desconegut" que Unamuno prologa i ofereix al públic, és una obra poc comprensible si es desconeix un episodi de la vida de l'autor. En la llarga presentació, l'autor diu que es tracta de la història d'un noi, Rafael, enamorat d'una noia, Teresa, que mor de tisi i que és "la seva primera, la seva darrera, la seva única núvia", car Rafael mor també, ¡la vella història romàntica!, i deixa uns poemes d'amor a Teresa. Ficció evident que Unamuno presenta com a veritat, i curiosa temàtica la d'un poeta de prop de seixanta anys que escriu un (larg llibre de rimes d'un amor encès, pur i trencat per la mort, d'un jove a una noia, Es un biògraf d'Unamuno, Emilio Salcedo, el qui sembla que ha resolt aquest enigma. Uns deu anys escassos abans de 1923, data de la composició de "Teresa", Unamuno, en el seu camí matinal cap a la Universitat, coincideix sovint amb una mestra, jove, honesta, maca i intel·ligent --aquests són els adjectius de Salcedo--. I d'aquest caminar plehats, i d'aquestes converses, hi ha gent de la ciutat que murmura, i

A "Cántico de Navidad" ofereix una característica ben unamuniana: una cançó nadalenca que més que de naixement parla de mort. "¡Todo el que nace padece y muere!" / "¡Morirá el niño muerte afrentosa!" Però això li fa dir: "¡Gracias, Dios mío!", perquè "Tú con la muerte, nos das la vida que nunca acaba".

En un poema sobre els records del passat, sobre tots els éssers que ha estat --("¡cuántos he sido!"-- acaba preguntat-se: "Y habiendo sido tantos, / ¿acabaré por fin en ser ninguno? / De este pobre Unamuno, / ¿quedará sólo el nombre?". En un breu poema, el número VIII, contraposa novament la "cosa de fe" a ~~algunes~~ les raons:

El tiempo se ablandó, verdea el trigo;
mayo está encima.
¿Y qué es esto de brotar así las mieses?
¡Esto es un dogma!
Si alguien dijera que por esto u lo otro,
¡sea anatema!
Brotaron... porque sí, porque brotaron,
sin por qué acaso.
Ello es cosa de fe, y el que no crea
que brotan porque sí, místicamente,
¡sea anatema!

Un altre dels poemes més recuixits d'Unamuno, "Aldebarán", pertany també a aquest recull. Els interrogants de sempre els planteja aquí el poeta davant l'estel, "rubí encendido en la divina frente", i els amplia a tota la creació: ¿va veure brillar el sol, la terra quan era un granet de pols; és ull de Déu que vigila els mons del seu ramat; què hi ha enllà d'allò infinit? ¿Són germans o solitaris els estels i les cometes? "¿O no quieres decir nada en la frente / del tenebroso Dios?" ¿I quan Aldebarán es mori? Aldebarán és gota de sang viva en ~~les~~ les venes de Déu; el cos de Déu és l'espai, i

...cuando tú te muer^{as,}
¿qué hará de ti ese cuerpo?

diu que la mestra és "la novia de Unamuno", en aquell temps rector destituït i amb força enemics a la ciutat. Aquest és l'episodi, senzillament, i no és necessària ^{cap} imaginació per pensar que Unamuno ^{que frega els cinquanta anys} ~~marit fidel~~ trobava plaer en aquell camí i aquelles converses amb la noia. I anys després, escriu Salcedo, ~~_____~~

~~_____~~
~~_____~~
"don Miguel, sol, radicalment sol, es despedeix fins del seu amor platònic possible, i en cantar a un "amor mort" troba la fórmula salvadora de la fabulació de la seva Teresa, aquests poemes inexplicables pels qui no han conegut l'anècdota salmantina de Unamuno. Passat aquell temps, li deia don Miguel al seu amic Juan Domínguez Berrueta: "M'he tornat a enamorar de la meva dona".

Si l'explicació de Salcedo és versemblant, el coneixement del probable origen ^{de "Teresa"} ~~_____~~ no aixeca aquest a l'altura dels millors llibres poètics de l'autor. A la presentació, Unamuno hi inclou un poema propi que no atribueix a Rafael, encara que diu que a ell va adreçat, i no solament és del més reeixits del llibre sinó que dóna una clau ~~_____~~ d'aquest? Comença així:

Con recuerdos de esperanzas
y esperanzas de recuerdos
vamos matando la vida
y dando vida al eterno
descuido que del cuidado
del morir nos olvidemos.

Però, malgrat tot, no hi ha a "Teresa" massa "descuido" del "cuidado de morir". Parlant de Rafael, Unamuno sembla que ^{parla} ~~_____~~-li d'ell mateix: "Lo que parece, como en él (Rafael), amor a la muerte, suele ser un amor frenético y desenfrenado ~~_____~~ a la vida, amor que quiere dar vida a la muerte, amor a la inmortalidad, a la ~~_____~~ resurrección". I a la pregunta de si Rafael era creient, contesta que havia estat creient i algora incrèdul, però com ho és ambdues ^{coses} un poeta, un creador, i en els versos de Rafael s'hi troben neguits ben unamunians. Per exemple:

Cúname, Amor, en el divino engaño
de la inmortalidad,
y sírveme de escudo contra el daño
de la última verdad.
¿Y si no me engañaras, mi tesoro?
¿si volviera a nacer?
¿si en una esquina del celeste coro
llegáramos a ser?

O bé, en la rima 93, una de les darrereres del llibre:

Gracias, Señor, voy a morir al cabo;
gracias te doy, Señor;
no más del tiempo que nos mata esclavo,
!libre por el amor!

(...)

!Voy a nacer, Señor, voy a nacerte,
bendita Trinidad,
Tú, Señor, el Amor, Ella y la Muerte...
voy a ver la verdad!

(...)

He vivido, he vivido eterna espere
y la esperanza es fe;
he vivido, he vivido, y aunque muera
ya sé que viviré...

Després de "Teresa", tots els llibres poètics de Unamuno pertan-
nyen al seu desterrament, primer, i al seu exili voluntari després,
fora de les poesies del "Cancionero" escrites després del retorn
a Espanya. Desterrament i exili per les conegudes raons polítiques,
i allò que d'antuvi sorprèn més en els seus llibres poètics d'aques-
anys és que la política hi tingui una part al cap i a la fi
petita.

El primer d'aquest llibres és "De Fuerteventura a París. Diario
íntimo de confinamiento y destierro", publicat l'any 1925.

encara que no hi és absent --"pasión de fe encendida en la Justicia"-
 relativament
 Si la part política hi és reduïda, certament ~~la~~ ^{també} la temàtica religiosa no hi té el paper que tingué en la majoria dels llibres poètics anteriors. Sovintegen els sonets primordialment descriptius de paisatge, encara que ~~Unamuno~~ Unamuno no és un poeta merament descriptiu, i el paisatge acostuma a ser xispa de reflexions. En aquest paisatge hi té un paper cabdal el mar, com si en certa manera el descobrís. ^{Apareixen també els} records familiars, com per exemple el famós sonet a la seva dona --"eres tú, Concha mía, mi costumbre--:

Ahora que voy tocando ya la cumbre
de la carrera que mi Dios me impuso
--hila su última vuelta al fin mi huso--
me dan tus ojos su más pura lumbre.

Un altre tema dominant és el del pas del temps, de la pròpia edat --"Voy ya, Señor, a los sesenta, historia / larga de mi vida de tenaz empeño",-- i cal assenyalar que aquesta circumstància no sembla augmentar la seva angouxa davant la mort, lògicament ja més propera, sinó fins i tot alleugerir-la. Recapitula més d'un cop la seva vida però hi ha més serenor --"sereno", "serena", són adjectius que sovintegen més que abans-- ^{que a Ferrelventura ha viscut els dies més records}. En el pròleg diu ~~que a Ferrelventura ha viscut els dies més records~~
 ✓ "vida de lluitador per la veritat", i que en aquests versos es reflexa tota "la'agonia --agonia vol dir lluita-- de la meva ànima d'espanyol i de cristià". De lluitador, certament, però la'agonia hi és menys visible. Com si els anys, el parèntesi obligat, la vida al sol i davant el mar ^{actuant} l'angoixa, i com si el càstig per la seva lluita per la veritat el tranquil·litzés en certa manera; també de l'ús que ha fet dels talents que rebé. Com en aquests versos referits precisament a la paràbola evangèlica dels talents:

Al sol de la verdad pongo desnuda
mi alma; la verdad es la justicia
que a la postre ^a la historia siempre enjuicia
y ante la cual pura la fe no muda.

El me enseñó a cantar con mi voz ruda
lo que otros callan y al perverso enjuicia

y me enseñó a escapar de la avaricia
de dones del Espíritu; El me escuda.

Doy lo que Dios me dio, pues mi talento
moral no entierro por temor al amo.

La segona part del llibre la formen els "Sonetos de París", i no presenta grans novetats ~~per~~ pel que fa a la primera, fora d'un lògic sentiment ^{adolorit d'enyor} de la seva pàtria, que a vegades és només enyor i a vegades accentua la nota política. Fins i tot les referències religioses d'aquests sonets són gairebé sempre referències lligades amb Espanya, com ^{en} aquest, introduït per aquestes paraules: "Responent a la crida del Déu ~~de~~ d'Espanya que té el seu tron a Gredos":

"!Miguel! !Miguel!" Aquí, Señor, desnudo,
me tienes a tu pie, santa montaña,
roca desnuda, corazón de España,
y gracias, pues que no me sigues mudo.

(...)

sólo espero de Ti --!Señor, perdona!--
des a mi vida, des a mi obra en pago
una muerte inmortal como corona.

El 1928 publica, aquesta vegada a Buenos Aires, un ~~llibre~~ ^{llibre} llibre de poesia: "Romancero del destierro". En el pròleg diu que aquests poemes estan "inspirats en la trista actualitat present política de la meva pobra Espanya". Seguidament ^{afegir} ~~que~~ que la actualitat política és eternitat històrica i, per tant, poesia, i distingeix entre el Déu natural, aristotèlic, que és el Déu etern, i "el Déu històric, ^{el} cristià, el Pare de l'Home, ~~de~~ de Jesús, el de l'experiència íntima, que és el Déu actual". Per concloure que ~~la~~ ^{no és} la religió una altra cosa que política "a lo divino". Però seria errat pensar que aquesta dimensió

En altres ocasions, com en el famós sonet "A un hijo de españoles arropamos" torna el silenci de Déu, i aquest és com una mostra de desamparança per la pàtria:

y creí que enterramos --!Dios callaba!--
tu porvenir sin luz, !Espanña mía!

política és semblant a la que durant el nostre segle ha tingut
 la poesia política de diverses menes. Més aviat segueix dominant aquí l'enyor, i més desencisat encara, propi de qui pel seu exili, i també pels seus anys, es veu més com un espectador que com l'actor d'abans, fins a dir:

No, yo no sueño la vida,
es la vida la que me sueña a mí,
y si el sueño me olvida
he de olvidarme al cabo que viví.

En alguna ocasió el desencís arriba gairebé al fons, i n'és l'exemple més significatiu "¡Adiós, España!":

¡Adiós, mi Dios, el de mi España,
adiós mi España, la de mi Dios,
se me ha arrancado de viva entraña
la fe que os hizo cuna a los dos!
¡Adiós mi fe, la del ensueño
de mi esperanza, adiós mi fe,
perdí mi fe, perdí a mi dueño,
busco perdido, sin saber qué...!

Altres cops el record va cap a la seva Vascaia, en la qual hi habita Déu, encara que mut:

Cuna de tierra bendita
donde enterré mi niñez,
en tus entrañas habita
Dios envuelto en su mudez...

Però aquell adéu a Déu no és pas definitiu, i Déu i Crist tornen a aparèixer en aquestes poesies --en veure dormir un nen, en preguntar-li un nen per un dels ocells de paper que tan aficionat era Unamuno a fer, davant un paisatge, en la resignació de no tornar a la pàtria:

Si no has de volverme a España
Dios de la única bondad,

hi havia un crít silenciós de protesta, i en el seu silenci el pare sent el silenci de ~~una~~ ^{Déu} a ~~la~~ la "nostra enquesta":

Y en su entreabierta boca siempre henchida
de un silencioso grito de protesta
que a la mudez del cielo respondía
con su mudez de aborto de profeta.
 (...)

Pero en mí ^{se} quedó y es de mis hijos
el que acaso me ha dado más idea,
pues oigo en su silencio aquel silencio
con que responde Dios a nuestra encuesta.

A "Fatalidad", de 1907, hi ha una acceptació del dolor que està en una evident tradició cristiana:

No, no es fatalidad, es providencia
la que te da por dicha esa congoja,
es la dura clemencia
del Criador,
que al hacerte imposible ese tu ensueño
con su mano de amor dura te arroja
al ambicioso empeño
de tu labor.

Per acabar així:

Comulgad en la pena que os abrasa,
fundid como en crisol los corazones,
con la encendida brasa
de un mismo ardor,
y así purgados de eterna escoria
un día gozaréis sin desazones
de la esplendente gloria
del alto Amor.

A "Salmo de la mañana" ((1907)) proclama un altre cop que en la natura creu sentir la paraula de Déu:

Esta es la hora, Señor, en que nos muestras
tus entrañas de Padre;
es tu revelación más escogida
esta de la mañana.

El mateix tema és tractat a "Coeli enarrant gloriam Dei" (1907)
 Comença preguntat-se quin sentit té ~~el cant de la se-~~
 va ànima, "crit de set", "¡De sed de Dios, sed de un licor de vida/
 que no probaste!" Però cal cantar, perquè "¡El silencio es ~~la~~
 la muerte / y en el silencio el alma / se anega y muere!" ~~El~~
 cor del món, les esferes celestials també canten, i a aquest "poema
~~sant~~ ^{sant}"
 el poeta envia ~~el seu cant~~ el seu ~~cant~~:

¿Qué es la gloria de Dios sino el poema
que los cielos entonan?

!A ese santo poema
manda tu nota!

!Canta, alma mía, canta,
para que no te mueras!

Semblantment ho diu a "El Padre N^ostro en el campo" (1908):
 "siempre naturaleza / sumisa en su grandeza / maestra fue de piedad
 y religión". "Salutación a los rifeños", del 1909, és un interessan
 poema extens en el qual ^{l'autor} proclama la seva germandat amb els moros
 i es plany que seran vençuts i dominats; però és tan ^{un} ~~un~~
 el seu neguit religiós que després passa a parlar de Déu. Els qui
 guanyaran als moros

os harán de la tierra cementerio
y con sus artes ornarán la muerte
reduciendo la vida a ser misterio.

Eso, su arte, es siempre funerario,
es el rico sudario

de una fe que se muere en un Dios muerto,
un Dios ateo,

un Dios de las ideas, Dios incierto.

Pero no, hermanos, no, para los vivos
son los cielos abiertos,
y la cerrada tierra es de los muertos,
!y Dios no es Dios de muertos, lo es de vivos!

Més endavant parla dels qui fan de Crist monopoli^{de} (la creu
bandera que protegeix mercaderia, i dels qui dient-se cristian.
anomenen^{als nous} enemics de "la nostra fe":

!Vosotres enemigos...!

El cielo es grande; en él todos cabemos;
el alma es inmortal; no hay fe sino ésta
de que somos testigos!

Si todos y del todo perecemos
¿para qué Dios?

Y un mismo Dios tenemos,
el de Cristo y Mahoma,
el Dios del Sinaí, de Meca y Roma,
el único, el eterno, el santo, el fuerte,
!el que vence a la muerte!

I lloa aquesta fe contra "estos pueblos euro-
peos / esclavos de razones, soñadores ateos / de sueños nebulosos".
El cant a aquesta fe va del bracet, com ^{tan sòbria} ~~amb~~ la crítica de
la "ciencia menguada":

Es nuestra fe una misma,
fe en la vida inmortal de la conciencia,
esta fe que agoniza
bajo la pesadumbre de la ciencia
entre esos pueblos de avaricia y lujo;
ciencia menguada que es sólo ceniza
del eterno saber (...)

luchemos por la fe, la del Dios vivo
--Dios cree que el hombre es inmortal, eterno--
y ungidos por la fe en estrecho abrazo

de Dios en el regazo,
gozaremos la paz que es la victoria.

A "La esperanza" (1910) torna un altre cop al tema de la relació entre esperança i fe. El poeta diu que la fe es construeix sobre esperança i "es esperanza nuestra fe tan sólo". Tot seguit reacciona: no és pas poc que la fe sigui ~~esperanza~~ ^{esperanza}:

¿Tan sólo? La esperanza es nuestro íntimo
fundamento,
el sustento de la vida;
la esperanza es lo que vive;
sólo recibe vida lo que espera.

Viure és esperar, i "sombra es la fe de la esperanza eterna". L'Esperança's acaba confonent ~~amb~~ ^{amb} Déu, ~~amb~~ "el que nos hizo":

nos hizo la Esperanza.
Cada alma es lo que espera.
!Alma mía, tú espera a la Esperanza!

"La cruz", també de 1910, tracta un tema menys frequent en la poesia d'Unamuno: la comunitat amb el dolor del germà. "Troquemos nuestras cruces", diu; ~~amb~~ ^{amb} sofrint cadascú la pena de l'altre, cadascú serà el Crist de l'altre. De tal manera que faran una sola creu amb les diverses. I finalment apareix el dolor de sempre:

Cruz redentora,
sustentadora del pesar eterno,
dolor hecho madera,
haznos unos a los hombres,
un Cristo solo, ungido de verdad,
!cruz del dolor de la inmortalidad!

Any ~~danera~~ ^{u2} anys ~~seguit~~ ^{u2} els seus somnis --"Soñar... soñar... se sueña siempre solo; / se vive en ~~compañía~~ ^{compañía}"--, ~~amb~~ ^{amb} la lluita per la pau mai no trobada de la consciència. Ho diu a "Si vis pacem, age ~~bellum~~ bellum" (1913):

Mantén eterna, Dios, en mí la lucha
por la íntima paz de la conciencia;

mira, Señor, que es mucha
el ansia de vivir que padezco,
y todo me estremezco
sólo al pensar hallarme en tu presencia.
Porque, Señor, el verte --Tú mismo lo dijiste--
es paz, es muerte,
y yo quiero esperar, luchar, vivir;
que el vencer es lo triste
!porque es morir!

El poeta vol eterna la ^{e/}esperança, [redacted], i per tant lluita [redacted] sense fi. Desitjar Déu és viure, diu, però posseir Déu és mort. La conclusió és aquesta:

Al corazón que por Ti sufre escucha
y hacia Ti llévale sin que a Ti arribe,
que con la paz en Tí muerte recibe;
lucha, lucha sin fin, Señor, eterna lucha.

[redacted line]

No són moltes les poesies ^{d'aquest recull escrits entre} [redacted] 1913 i 1928, i és d'aquest any que arrenca el "Cancionero", dietari poètic 1928-1936, inèdit fins el 1953, quan el publicà Federico de Onís a Buenos Aires. [redacted] El llibre conté res menys que 1.755 poesies ^{gairubi: tota} breus. De la fluència poètica que aquest llibre significa, molt especialment els any 1928, 1929 i 1930, car després el número de poemes anyals decreix moltíssim, n'hi haurà prou de dir que el 1929 en va escriure vuit-cents-onze, i que algun dia n'escriuí sis i més. Certament, té raó Manuel García Blanco en dir que l'autor, sempre afeccionat a les investigacions sobre el llenguatge --"filosofía es filología", ^{o per "lenguaje es pensamiento"} com digué alguna vegada-- i en els jocs de paraules, [redacted] "a vegades converteix el seu vers en pura lo gomàquia". Però també és cert que això no anul·la la importància del llibre i, pel que fa al neguit religiós que hi ha en ell, Unamuno, en un pròleg del "Cancionero" que va escriure el 1928, quan pro-

jectava publicar-~~los~~ aleshores els poemes que havia escrit aquell any, dedica una bona meitat del text a reflexionar, en les circumstàncies del seu desterrament, sobre els seus ~~seus~~ perennes problemes religiosos. Recordant el títol d'un altre llibre seu, ~~Unamuno~~ afirma que el cristianisme és "una agonía inacabable", i confessa que durant els temps en el qual va escriure aquesta part del "Cancionero", ~~Unamuno~~ "la lectura i lliçó del Nou Testament m'era pare nostre de cada dia". També recorda aquella lectura adolescent^{ja esmentada} i afirma que Sant Pau li ha dit que "per la gràcia de Déu, sóc el que sóc i m'exhorta, amb el seu exemple, a evangelitzar, dient-me: "Ai de mi si no evangelitzés!" I justifica la seva ~~actitud~~^{rebel·lió} davant els qui manen a Espanya amb raones cristianes: "sé allò que és la bogeria de la creu i la ~~religió~~^{rebel·lió} cristiana", i^{afegit} que si Sant Pau ensenya "a sotmetre'ns pel Senyor a tota institució humana", també diu l'apòstol que "cal obeir ~~als~~ Déu abans que els homes".

Per si manquessin proves ~~de~~ que llegia el Nou Testament cada dia, s'interroga per què "ha esgrimit" contra els seus adversaris: "l'arma prohibida, aquella de la ^{qual} diu el Crist que qui digués nequí al seu germà serà reu de la pena del foc --espero que del foc purificador", i troba també en l'Escriptura l'excusa o justificació: "quantes vegades no se'ns parla a l'Evangelí de la ^{simplicitat o innocència} ~~de~~ dels enemics de Déu!" I una de les seves conclusions és que "aquí mantinc la meua ^{rebel·lió} esperant que Déu vulgui que els espanyols vulguem rescatar-nos de la tirania".

En els 589 ~~poemes~~ poemes del "Cancionero" escrits el 1928 hi sovintegen les invocacions a Déu i a Crist, i bastants d'ells ^{e' amb} referències escripturàtiques que ^{les} ~~seus~~ originen. No hi ha novetat substancial en l'evolució religiosa d'Unamuno, encara que el caràcter de diàrari poètic ^{lutta o} faci a vegades més visibles les alternatives d'esperança i de desencís. Hi ha, doncs, moments de serenitat, com a "Dedicatoria. Al Dios desconocido":

Pues que soy, Padre, tu imagen

y a tu semejanza he visto
que es buena esta pura obrilla
que de mi pecho ha salido.
En la frontera del cielo
y de mi patria la he escrito;
canta mi pluma metálica
entre risas y gemidos.
Y al ser buena te la vuelvo
por ser tuya, Señor mío,
Creador de los poetas,
Poeta del Infinito.

Hi ha, repetida, l'ansia que Déu "posi en marxa els fills d'Es-panya". Hi ha el sentiment que en acostar-se a la mort torna a la infantesa, com en aquests versos:

Agranda la puerta, Padre,
porque no puedo pasar;
la hiciste para los niños,
yo he crecido a mi pesar.
Si no me agrandas la puerta,
achícame, por piedad;
vuélveme a la edad bendita
en que vivir es soñar.
Gracias, Padre, que ya siento
que se va mi pubertad;
vuelvo a los días rosados
en que ^{era} ~~era~~ hijo no más.

Hi ha el refús de dogmatismes i consignes: "Hay que.." no hay que... basta, basta!" / "Libertad!" ganta palabra y nada más, creadora", o bé aquesta cançó que, encara que no té referència religiosa explícita sembla oportú esmentar-la:

Todo lo sabe Sábelotodo,
no se le escapa ningún recodo;
sólo no sabe
que en su recodo no cabe todo.

In altres ocasions és el pessimisme el qui apareix, com a "Jesus Nazarenus Rex Judaerorum":

Rey sin reino de este mundo
en que reina sólo el mal.

Una vegada arriba a dir que ha perdut "arrels de veritat" i la fe per la qual ha lluitat sempre:

No me acuerdo quién fui,
ni me acuerdo quién soy,
ni de dónde partí,
ni hacia dónde voy me voy.
Fuéronseme a perder
raíces de verdad,
que he perdido la fe
en mi inmortalidad.

Però altres vegades torna a sorgir el dubte ~~indefinitament~~ i la pregària:

¿Pero es esta, Señor, la llamada
de llama que se va a apagar?
¿O al cabo de esta vida de batalla
vas a dejarme en paz?
(...)

Tómala, mi Señor, es tuya mi alma,
arrópala en la luz de tu verdad;
dame el sueño de amor que nunca acaba,
puebla mi soledad!

O béx aquesta cançó sobre una fórmula infantil:

Abogada de imposibles,
Santa Rita la bendita,
la vida es un don del cielo,
lo que se da no se quita.

I tornen els temes de sempre:

Crear en Dios? Quién sabe, hermanos,
lo que es creer? La verdad
es otro sueño; es un sueño
que se sueña despertar.

Y es que cree Dios en sí mismo?
Dios se sueña, y al soñar
se cree.

Però altres vegades el Déu mut --"!ay la palabra! Dios sigue mudo!"
 -- ^{es convertir en qual com} conegut:

Tú te conoces en mí,
me conozco en Ti, Señor;
desde que en Ti renací,
renacimiento es amor.

I el mateix poeta sembla ^{inabordable} asor⁺-se d'aquesta ^{seva} lluita seva:

Esperas, fe, contra razón, contra mudanza,
esperas no sé qué,
ni tú lo sabes !qué fe en la fe!
!qué esperanza...!

Els poemes del "Cancionero" escrits durant 1929 són 818, mentre que el 1930, any del seu retorn a Espanya, minven ^{ja} ~~seva~~ en número, i més encara els anys següents, la qual cosa pot ser atribuïda a la intensitat de la seva tasca política i intel.lectual, i més ^{encara} (comparada amb els anys de desterrament. El 1934 mor la seva dona, i bastants dels poemes del "Cancionero" la recorden. Aquest fet, el pes de l'edat i les malaurances espanyoles i personals de l'any 1936 poden explicar els pocs poemes del "Cancionero" en els temps darrers. No és possible de veure, en la temàtica religiosa, més variació que un progressiu cansament de final de vida. Amb aquesta ^{si fallis} ~~matissat~~, els temes de sempre es repeteixen. Les citacions podrien ser interminables i cal escollir-ne algunes. Del 1929, per exemple, és aquest poema:

Me hablo de Dios en tanto Dios se calla
y en el ardor fugaz de esta batalla
sueño un silencio natural,
silencio de derrota y de victoria
en que se funde al fin toda la historia
del árbol del bien y del mal.

També del 1929 ^{son} ~~aquets~~ versos en els quals fa una de les seves esca-
dusseres crítiques a l'Església; ~~.....~~

Que qué he encontrado en la Iglesia?
pues aquí, para inter nos,
no he encontrado nada, ¡pesia
Dios!

O bé ~~.....~~ aquestes paraules sobre fe i raó, pràcticament en
els mateixos termes que en altres poemes:

Fe creer lo que no vemos,
razón creer lo que vemos,
no vimos como nacimos,
hay que creer que nacemos.

Amb l'edat es reforça el tema de la seva pròpia infantesa, sempre
identificada amb el temps de la fe:

vuélveme a la infancia,
dame la fragancia
de su fe, Señor.

Com a exemple de l'oposició del Unamuno agònic i l'Unamuno serè i
fins i tot rialler, prou menys frequent, els poemes de 1929 del "Cancio-
nero" ofereixen també alguns exemples. Del primer tarannà:

Agonía de amor es lucha a vida
entrada la salida,
dámela, Señor;
antagonía sin dolor es muerte;
Señor, yo quiero verte,
quiero verte, Señor.

I del segon aspecte aquesta cançó:

Dios te salve, María,
las olas vienen;
Santa María,
las olas van.

Dios te salve, María,
rezan las olas;

Santa María,
reza la mar.

Dios te salve, María,
es el rosario,
Santa María,
sin acabar.

Gloria Patris; un punto
sonríe el Padre,
y reza el mundo,
amén y Dios también.

Del dubte hi ha mostres repetides; d'entre elles:

Llegué a la más alta cima
del saber, al "por-que sí!"
y la duda me venció,
y me despeñé en la sima,
del no saber ni de mí;
la sima del "porque no!"

Com també del dubte que porta a la pregària:

Sávame, Señor, de duda:
¿guardarás al que te amó?
!Dios mío ven en mi ayuda,
que me arrebatan mi yo!

I igualment de l'esperança:

El recuerdo y la esperanza;
Dios conmigo, y yo con él Dios;
en la invencible alianza;
¿quién podrá contra los dos?

Del ~~juny~~ juny de 1930 és aquest poema significatiu --i uns mesos abans
escrivia uns versos en els quals ~~deia~~ deia que "ya está el Diablo
en acecho / acechando la ocasión / de hacerse con mi razón"--;

Creo ante todo, creo en la creencia;
creo que sé lo que no sé;

creer lo que no vimos... fe
y creer lo que vemos... razón, ciencia.

Dels poemes de 1932 és aquest, on torna al seu tema de Déu mut i sord; ~~_____~~
~~_____~~

Tierra desnuda;
bajo ella no hay más infierno,
no cabe duda...
cielo desnudo,
y sobre él no hay otro cielo,
sólo un Dios mudo...

Cielo que es tierra,
tierra que es gloria,
una paz por dentro guerra;
guerra es historia,
que nos lleva al infinito
con Dios a bordo,
a dar allí nuestro grito,
ya que Dios es sordo.

"Vivir no es más que esperar", diu en un dels poemes dedicats a la seva dona, i en un altre, dels pocs del "Cancionero" que té una certa extensió, ^{afirma} que "ella "está aquí / más dentro de mí que yo mismo", "en el divino abismo". Ella l'espera, perquè "la muerte es otra espera", i el poeta explica que ^{ella} va poder creure que no creia ~~_____~~ "pues me bastaba / su fe, la de ella, su fe henchida / de un santo no saber, de que sacaba / su simple y puro ver". També és el record de la seva dona el que li fa dir:

Fue... y se fué! Es el misterio
lo único que es serio.

Són pocs els poemes de 1936, i en sis d'ells ^{utilitza el} ~~_____~~ sonet, forma que tant havia conreuat. ~~_____~~
~~_____~~ Es precisament un sonet -- "Al cumplir mis seten-

145

ta y dos años"-- que resumeix la seva vida i si, per enéssima vegada, parla de la mort, sembla ser una altra que aquella temuda de la joventut i de la maduresa:

Un ángel, mensajero de la vida,
escoltó mi carrera torturada,
y desde el seno mismo de mi nada
me hiló el hilillo de una fe escondida.

Volvióse a su morada recojida,
y aquí, al dejarme en mi niñez pasada,
para dormirme canta la tonada
que de mi cuna viene suspendida.

Me lleva, sueño, al soñador divino;
Me lleva, voz, al siempre eterno coro;
me lleva, muerte, al último destino;
me lleva, ochavo, al celestial tesoro;
y, ángel de luz de amor en mi camino,
de mi deuda natal lleva el aforo.

No obstant, un mes després, i certament passat el famós incident de la Universitat, la seva destitució i la seva clausura a casa --"y yo en mi hogar, hoy cárcel desdichosa"-- rima uns versos de descensís:

Horas de espera, vacías;
se van pasando los días,
sin valor,

(...)

Se ha derretido el engaño
alimento me fue antaño!

!pobre fe!

lo que ha de serme mañana
..se me ha perdido la gana...
no lo sé...!

i acaba aquest poema mirant-se novament en l'espill dels infants, que ara són néts:

Aquí mis nietos se quedan
alentando mientras puedan
respirar...
la vista fija en el suelo,
¿qué pensarán de un abuelo
singular?

Però ■ totes les ■ tristes dades de la seva història darrera --"la suerte de ■ España desastrosa"-- no confirmen sempre que se li hagi perdut, com deia, la gana d'allò que ha de ser per ell el demà. I així acaba un dels darrers sonets, pocs dies abans de morir, amb aquest versos:

Qué chico se me viene el universo,
¿y qué habrá más allá del infinito,
de esa bóveda hostil en el reverso,
por donde nace y donde muere el mito?
Deje al menos en este pobre verso
de nuestro eterno anhelo el postrer hito.

Por desgracia,

■ tres dies abans de morir, escriu el seu darrer poema, un altre sonet, encapçalat amb aquestes paraules de Stendhal: "De fet, es deia a ell mateix, sembla que el meu destí sigui morir tot somniant". ■ *Es a punt:*

Morir soñando, sí, mas si se sueña
morir, la muerte es sueño; una ventana
hacia el vacío; no soñar; nirvana;
del tiempo al fin la eternidad se adueña.
Vivir el día de hoy bajo la enseña
del ayer deshaciéndose en mañana;
vivir encadenado a la desgana
es acaso vivir? Y esto qué enseña?
¿Soñar la muerte no es matar el sueño?

La por i el temps, l'obscura sort
són amb nosaltres a la incerta

riba ~~amb~~ on toquem el son --en va,
oh somnis d'una ombra desperta,
oh vegilla d'un cant que es desfà!

La cambra secreta des d'on es podia mirar un món amb incògnites es convertirà en la guerra i l'exili, els somnis seran esfrondrats, i ~~mentant~~ realment el cant es desfà. I vindrà un altre llibre on tot això hi serà, i on aquell Déu rares vegades al.ludit ocuparà un lloc que no hi tenia pas i lligarà amb la historia personal del poeta i amb la història dels homes. Seran les ^{del nom del llibre on} "Elegies de Bierville". ^{En} el pròleg que Carles Riba ^{el llibre i alguns altres punts catalans trobaria a França el seu primer afís} escriu per a ~~la segona~~ la segona edició del llibre (1949), explica el temps, el lloc i les circumstàncies en les quals naixeren les "Elegies". Fou, fonamentalment, l'experiència de l'exili. I confessa, amb una discreció i pudor que li són molt pròpies, però també amb tota claretat, que ^a en l'exili visqué una "rara experiència vivificadora" que no dubta d'atribuir-li "caràcter de religiosa". En aquelles circumstàncies doloroses, allunyat amb el seus de la seva terra, amb un futur ple d'incògnites, Riba explica: "en l'íntima realitat, m'acarava amb mi mateix". I això fou alhora com una sortida cap endavant --"a l'encontre d'una idea divina"-- i com un retorn: "era tornar, sí, ^a la meua ànima com a pàtria antiga"; la frase del gran romàntic alemany se'm repetia com fins a l'obsessió. Però hi tornava amb el meu cos, que, essencialment ^a constituït en ella com en persona humana, i amb ella participant de totes les dignitats, amb ella es volia alliberar i salvar". I, pensant en joies i perills, aventures i llibertats, afegeix: "no podia témer que tot plegat hagués de tornar a la indeterminació i al no-res, com havent estat tot sense una Gràcia i sense un fi de salut. Creia, simplement; ~~com~~ cristianament creia en la meua persona "tu a Tu" amb Déu, en la meua redempció i perfeccionament últim; veia el sentit de la vida i de sobte, per l'exili, com per un assaig providencialment

...Déu encara medita
com farà els mariners, i en ells
els records. Però ¿qui suscita

de sobre aquest dolç animal
a engegar la vida inconnexa
l·ligada al moviment astral

amb què es volta --ardent i banal,
a espines de flor des del sexe?
¿Déu no ho volia, i tant se val?

Tant se val allò que volia Déu? En tot cas el poeta no sap què vol Déu, ~~amb aquest animal~~ S'ho pregunta a voltes davant el món exterior --no a la cambra protegida--, però després imagina "un déu geomètra", que assaja i calcula joïós, i es presenta els resultats a ell mateix --clos en ell mateix?, llunyà i deslli-gat el món dels homes? Davant una escultura de Manolo Hugué el poeta medita una relació més real i propera:

Mare i infant, infant i mare,
l'un per l'altre és més prop de Déu:
petit déu sense destí encara,
dona que recomença el seu!

"El món és just, la nit és clara", pot escriure el poeta, feliç en les cambres interiors i familiars, i només espectador aquí d'un món que insinua a vegades tenebres o amenaces. O absurds. La mort, ara ja sense majúscula, sembla haber-se allunyat en relació a les "Ectances". Tal vegada és un somni --i el somni si que també hi és present en aquest llibre--. Si algú toca la mort, la toca dolçament, com els "infants adormits" de la tercera "suite". "Ja por i el temps" són a "amb nosaltres", adults, "en la incerta / riba":

Que dolçament toquen la mort!

rosa, la joia del món present pot "abolir tot trist futur". No és segur, és simplement possible:

si poden, abraçats d'atzur,
omplir ells sols una tenebra.

En el llibre següent, "Tres suites", aquesta darrera qüestió continua plantejada. L'obra, que ~~continua~~^{segueix} en la línia simbolista de les "Estances", i sobre la qual ~~no és~~^{ha estat} difícil recordar Valéry i Guillén --a qui està dedicada la primera "Suite"-- i com a ~~un~~^{l'ec} més llunyà Mallarmé, significa ~~un pas més cap a l'intimisme~~ un pas més cap a l'intimisme. No pas una intimitat oberta a tothom i d'accés fàcil, però sí un món clos i protagonitzat per éssers i objectes familiars. "Lírica de cambra" és el títol de la segona "suite", però en certa manera podria ser-ho també de la primera, "Un nu i uns ulls", on precisament "cambra" és un dels mots significatius. Aquesta preferència pel món familiar, ~~amb~~ expressa un cert desencià del món exterior i de les actituds d'aquest vers ~~amb~~ l'home Riba? Una sospita que l'onada col·lectiva cap a la Joia pot trencar-se? O només la consciència o la sospita que si és possible "d'abolir tot trist futur", això és més fàcil en el món familiar del poeta? Sigui com sigui no hi apareix aquí Déu --només un ~~deu~~ "déu irònic", o bé "el déu dels somnis". Hi ha "un àngel que no retroba / l'alba", però al capdavant aquest món de l'amor en la "secreta cambra", de la filleta que entra de sobte, del peix dins la peixera o de la palmera darrera el balcó pot fer dir-li: "oh quiet / triomf d'un pensament perfect!"

La tercera "suite", titulada "Espectador", introdueix un canvi lleu. El poeta mira un món més llunyà, on és més difícil que els "petals" de la rosa familiar omplin "ells sols una tenebra".. Mira uns soldats que passen, unes dances, uns acróbates... i s'insinua a vegades la pregunta: "Es ara obscur el món davant / els àngels?" Una rumba porta el seu pensament cap aquell tema a penes tocat abans, però present: la relació de Déu i la creació:

~~Relació de Déu i la creació:~~

Però Déu, encara que present alguna vegada en aquest llibre, és lluny: hi pot haver àngels, enviats, entre Déu i el poeta, però no es descobreix un veritable lligam entre el poeta i Déu, entre el món i Déu, entre la història i Déu. A l'estança 28, rarament medicada tota ella a Déu --Déu contempla el món, a l'estiu, orienta la ratlla liminar--, és significativa d'aquesta visió: el món és ordenat, blau i or, vitrina en la qual tanmateix s'esmuny l'adjectiu "tèrbola". Déu s'hi complau, però "més curós de sa pura/joia", en deixa la cura als destins, "barroers servents". Déu existeix, però són els destins els qui ~~curan~~ curen, i no pas sempre bé, d'aquest món: són dos nivells, i segur que el poeta no afirmaria la relació entre ambdós. Diu així el poema:

Tot és en ordre dins la tarda
tèrbola del seu blau
sobre l'el seu or, covarda
talment d'un Ull que s'hi complau
llangorosament, oh vitrina
per una peresa divina
delectar-se en les coses, fins
que, més curós de sa pura
joia, l'Amo en torna la cura
--barroers servents-- als destins.

Aquest Déu que sembla reclòs en la seva joia, ~~es~~ ¿tal vegada dorm? Déu es desperta, diu l'estança 36, i el món potser fuig "cap a quina impaciència divina":

Ah, dormir!, quan Déu es desperta
i els àngels, amb joia més certa,
són per les coses i per Ell.

Però el poeta sembla pensar que si això succeeix a vegades, quan passa, on? Qui ho sap: el poeta ~~tanmateix~~ fixa més sovint la seva mirada en el món, que, com la rosa de l'estança 39, és alhora expandit i clos en la seva harmonia. Com ~~els~~ ^{metals} ~~metals~~ de la

fins l'esperança, casta penyora de la treva
que la Mort havia atorgat.

Qui tampoc endavant el seu desig no mena:
que deixa els rem i, ajagut,
dins la frèvola barca, de cara als núvols, mut,
s'abandona a una aigua serena.

El poeta, però, té alguna cosa de "defer impossible" que pesa dins seu: "Com la memòria / d'un dolor inconegut", "no sé què d'immortal vençut". Hi ha "el no-re", sobre el qual es reflecteix la seva vida, "l'ombra que sura del no-re" que ~~un moment~~ "va rosegant ma vida", com pregunta en l'excel.lent estança 5. "L'única joia/nostre és posseir l'instant", afirma, i en el llibre hi ha com un delit per fixar-se en el temps present, sobre tot en la relació amb la dona estimada:

Dóna'm la mà, que entre el cos i la fe
l'acord és ara en mi suau i ple;
com si l'amor fos immortal, i l'hora
que fuig, un cercle i, al centre, el
voler retenint per igual els somnis de la vora.

El somni, els somnis són un altre dels temes d'aquest poema^{es}. A l'estança 24 el poeta comença: "Torno del somni amb un àngel trist". Hi ha hagut una lluita entre "l'àngel i jo", que recorda la lluita de l'episod^e bíblic:

☛ ☛
...Hem lluitat braç a braç;
vencedor ell, ha pres ell ma tristesa:
no p^as com una dona, que fa seu
més un destí que una malenconia.
Que lleu, sa fuga! Si ara vull Déu,
sóc sol --titànic laberint, nou dia!

teix. Com aquest mateix poema és una expressió de dubte sobre el goig en el temps, el dolor i el seu possible significat, que no es revelarà fins la mort:

Ah, esvair-se sense saber
si el goig d'una hora és poc o massa,
ni si el dolor treu cap a re;
si és ell qui suscita aquest alè de fe
primaveral que les venes desglança;
o si al contrari se'n peix
--li som presa de fàcil caça--
i no hi sabrem fins al mateix
instant en què la Mort, aconseguint la passa
mostra ranca, ens estiri pel deute que ajornà,
i no siguem re més que una carcassa
eixuta de fe per pagar.

Però els ~~versos~~ ressó i les imatges clàssiques encara senyoregen: hi ha "àngels" en aquest llibre més també hi tenen un paper fins i tot nou les "deesses". No es tracta de cap manera del tema tradicional d'una oposició entre una mena d'amor sacre o mític i un amor profà o terrenal. Senzillament, és un món on hi ha l'àngel i la dea --que igualment pot ser "la dea esgarrifada del propi cos tot nu", la "dea apassionada" que tal vegada signà el front del poeta en néixer, la "dea" que "quan tot és nit i el pensament" trist, desperta el front del poeta "amb un frec de ton ala". Angels i deesses en un món que al capdavall és el de la plenitud de l'amor. Plenitud que no vol mirar enrera, cap a la joventud esmunyedissa, ni endavant, cap a la mort. En una terra que no se sap quina és, en un temps històric que també resulta inconegut per al lector --tret, ambdós, cars a la poesia simbolista en la línia de la qual està gran part de l'obra ribiana--, el poeta considera que la felicitat no es troba ni en el passat ni en el futur, i "s'abandona a una aigua serena":

Feliç és qui no mira enrera, on el passat,
insariable que és, ens lleva

és un mot que sovinteja— pot preguntar a la Joia

¿No és la Mort l'amiga fidel
que en tot camí et fa companyia?

Es aquest ~~un dels temes~~ ^{potser el tema central} del seu primer llibre poètic: el possible acord de Joia i Mort, en el camí del Temps recorregut amb Amor. Els temes religiosos no hi apareixen pràcticament, i quan parla d'una fe, ^{"ma fe"} com a "El darrer freu", estança 37, ¿qui podrà dir quina és exactament aquesta fe? La joia porta, entre altres, l'adjectiu de "divina", però les majúscules són reservades a aquells mots: Temps, Amor, Joia, Mort. I, com a l'estançada estança 37, la nau de la vida del poeta és "ma nau feliç", i també el núvol gras que vogava sobre aquesta nau és "com altra nau feliç damunt mi". Així acaba el poema:

Jo dormia... No fores per mi, joia vivent,
no sotjàreu per mi, ulls foscos de la mort!
Em deixondí la mansa felicitat d'un port;
i ho vaig bastir ma casa de cara al vent, al vent!
...Som del freu, tu ets ara ma llibertat vivent.

La imatgeria clàssica continua en el "Segon llibre d'estances", però hi apareix alguna insinuació d'una altra imatgeria tradicional, la cristiana. L'estanca 1, que invoca el silenci, anomena aquest "àngel potent, / missatger entre Déu i el nostre pensament". I si en el mateix poema el Temps, la Il·lusió i l'Oblit ~~en~~ porten les majúscules que tenen un ressó de déus i de mites clàssics, ~~mentre~~ ~~mentre~~ el poeta també adjudica una majúscula a la Veritat, i aquesta Veritat està

...endins del cor adormissada,
lla on l'albir del bé i del mal
no envia el seu omeig --oh platja inviolada!

A l'estanca 2 torna a aparèixer "un àngel" --i les invocacions a àngels són una de les novetats d'aquest llibre-- "que ens aplanava les vies / melangioses de l'eternitat". Però no és un àngel cert: "diries" que hi és, pensa el poeta, però un marge de dubte subsis-

LA TEMATICA RELIGIOSA A LA POESIA DE RIBA

Si la vida de Charles Riba està marcada i en certa manera dividida per l'experiència dolorosa de la guerra i de l'exili, la seva obra poètica no podia deixar de traduir aquesta realitat. Abans de les "Elegies de Bierville", els llibres poètics ribians ~~no~~ expressen gairebé sempre una visió del món en la qual una mena de serenor clàssica domina l'home apassionat que ~~amb~~ era ~~el~~ el poeta. O bé les circumstàncies històriques semblen confirmar les possibilitats i aspiracions d'un ampli sector de la societat catalana a la qual Riba pertany. Així, el poeta pot tractar en les "Estances" uns temes clàssics: el Temps, ^{l'Amor} la Joia, la Mort -- ~~significantment~~ ^{o mltls} mots sovint significativament escrits amb majúscules--, amb poca alusió a circumstàncies històriques, com si el món d'un humanista modern pogués desplegar-se sense dificultats en una societat determinada.

Joia, dolça conqueridora,
ja no et resisteix ra de mi!
Ma vida acut tota al diví
clam teu i entorn se t'arremora,

escriu a l'estanca 12 de la seva primera obra poètica. I a l'estanca 25 afirma que la Felicitat seu "a la meva taula", acompanya "mes vies", comparteix "mon jaç". I la Fidelitat mereix els adjectius de "vasta i asserenada", i l'Amor és "ma pàtria oberta". Certament que en aquest món de plenitud, en el qual hi han de comptar circumstàncies personals del poeta --i també circumstàncies col·lectives-- hi apareixen a vegades els "ulls foscos de la mort". O bé "sotja la Mort", "per damunt" la Joia. Però també aquest poeta pensívol --"pensament"

la mostra més destacada és "Sis Joans" (1928). La seva obra de traductor, molt copiosa, no abasta només els autors clàssics --cal al·ludir a "L'Odissea", les tragèdies de Sòfocles i les "Vides" de Plutarc--, sinó les traduccions de poetes ^{moderns i contemporanis} --Hölderlin, Kavafis-- i la de les "Narracions extraordinàries" de Poe.

Poética" editada a Madrid el 1956. Per la seva banda, un grup d'amics catalans homenatja a Riba, en els seus seixanta anys, organitzant una subscripció entre els admiradors ~~del poeta~~ i ~~seus~~ regalant al matrimoni un caseta a ^{Madraques} Madraques. Juntament amb l'obra poètica i de traductor, Riba torna a la seva tasca ^{docent} ~~de docent~~ com a conferenciant a diverses universitats alemanyes i angleses.

El juliol de 1959 mor Carles Riba després d'una operació ~~motivada~~ motivada per una crisi hepàtica. El seu enterrament és memorable i hi acudeixen molts joves que no el coneixien personalment. Hi ha homenatges ~~als seus~~ amics amb els quals havia propiciat un diàleg de ^Castella i Catalunya, i homenatges a l'estranger. A Catalunya la mort de Riba produeix una sensació fonda, com la d'un mestre indiscutit, un ^{home} ~~home~~ que imposava respecte per la seva honestatet, i ^{un} català del qual Joan Fuster escriu aleshores aquests mots sagaços: "Ell era un home representatiu que, anés on anés, ens representava més dignament del que mereixem". La seva influència poètica ~~havia~~ estat notable en els poetes catalans des de la tornada de Riba i ho palesa, entre altres exemples, l'"Antologia de la poesia catalana" que Tyyiadú publicà el 1951.

Durant els anys 50, Carles Riba torna a assumir aquell paper d'intel.lectual ^{i humanista} (europeu. En cercles que la situació política feya reduïts, en circumstàncies culturalment desfavorables, sense reconeixement oficial, però d'una manera innegable. Les circumstàncies històriques ~~no~~ no van ser pas les que ell volia, però Carles Riba havia estat fidel, ~~superant~~ superant possibles amargueses, a la seva vocació d'intel.lectual en un país políticament i culturalment "normal". Figura i servidor d'una col.lectivitat que devia haver somniat de jove i que la guerra civil frustrà.

A més de l'obra poètica, ja esmentada, Carles Riba aplegà ^{bona part dels} ~~seus~~ seus escrits de crítica literària --articles, pròlegs, conferències-- en els llibres: "Egcolis i altres articles" (1921); "Els marges" (1927), "Per comprendre" (1937), i "...Més els poemes" (1957). ~~...~~

~~...~~ A la seva juvenesa conreà el conte, i

afavorien algunes figures estrangeres. Quan les tropes de Franco s'acostaven a Barcelona, Carles Riba decidí exiliar-se: era també la fidelitat a uns principis ètics. Abandonà la capital catalana amb la seva família, com tants d'altres intel.lectuals catalans, i en el dolorós exode ~~coincidir~~ coincidí a la frontera amb Antonio Machado. Amb algunes altres famílies catalanes, els Riba foren allotjats a Bierville, una propietat de Marc Sagnier: allí començà a escriure les primeres elegies i experimentà allò que cal anomenar "conversió" ~~religiosa~~ religiosa --encara qu sigui entre cometes, perquè més que una conversió en el sentit ^{més} propi del mot fou un creixement, ^{re-descobriments} i aprofundiment en la fe cristiana. De l'estiu del 39 a l'abril del 43, quan el matrimoni Riba tornà a Catalunya, la família ~~tingué~~ tingué diverses residències: Isle Adam, Bordeus i, fugint de l'ocupació nazi, Montpeller des de febrer de 1941.

Tornat a Catalunya, on va creure que estava el seu lloc i on des de temps ~~el~~ el matrimoni Riba havia enviat els seus nois a estudiar, protagonitzà, en anys molt foscos, una tasca d'importància notable: continuà la seva obra d'escriptor i de traductor, donà conferències més o menys clandestines en aquells anys de repressió ^{franquista} contra tot el que significava catalanitat, atén classes privades i s'institucionalitzen una mena de tertúlies a casa seva --mestre per a grans i per a joves--. El 1950, ~~després de la~~ ^{Pompeu} mort de Fabra, és nomenat president de la secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. ^{serà el continuador més destacat de l'obra fabriana} Durante aquest decenni, Riba es converteix, en el món apenes ~~tolerat~~ tolerat de la cultura catalana, en la figura representativa i respectada que segella amb el seu prestigi --uns mots proemials, un pròleg-- les iniciatives. També, de cara a grups intel.lectuals de llengua castellana, ^{esdevé} Riba ~~el~~ el missatger i el defensor de Catalunya, i en aquest sentit destaca la seva participació en ^{el Congrés} ~~el~~ de Poesia de Segovia, ⁽¹⁹⁵²⁾ ~~del~~ ^{Del ressò d'} ~~la~~ aquesta tasca en són testimoni diverses versions al castellà de ~~els~~ llibres de poesia seus, i l'edició d'homenatge, d'un notable grup d'escriptors de llengua castellana, d'una "Obra

etapes separades per la ratlla cruel i sagnant de la guerra. Abans del 1936, Riba fou, fora dels anys de Primo de Rivera, un intel·lectual integrat en l'onada ascendent del poble català: figura respectada, amb un mestratge reconegut des dels seus anys joves, una mica aïllat per (temperament), treballador aferrissat i espós i pare de família feliç, amb alguna ampliació d'estudis a l'estranger i amb alguns viatges, quants li plaiien, a ~~alguns~~ països europeus. Sense ~~cap~~ concessions o exhibicionismes adreçats a una societat que el respectava però que li pagava malament per la seva feina, Carles Riba era una mena de mestre encara jove, de poeta, professor i intel·lectual europeu en una Catalunya només mig europea i formant part d'un Estat, l'espanyol, amb problemes econòmics, socials i polítics no resolts. Però segurament Riba, i les poesies de tots aquells anys ho proclamen, vivia en certa mesura en la confiança d'un món ordenat, civilitzat,

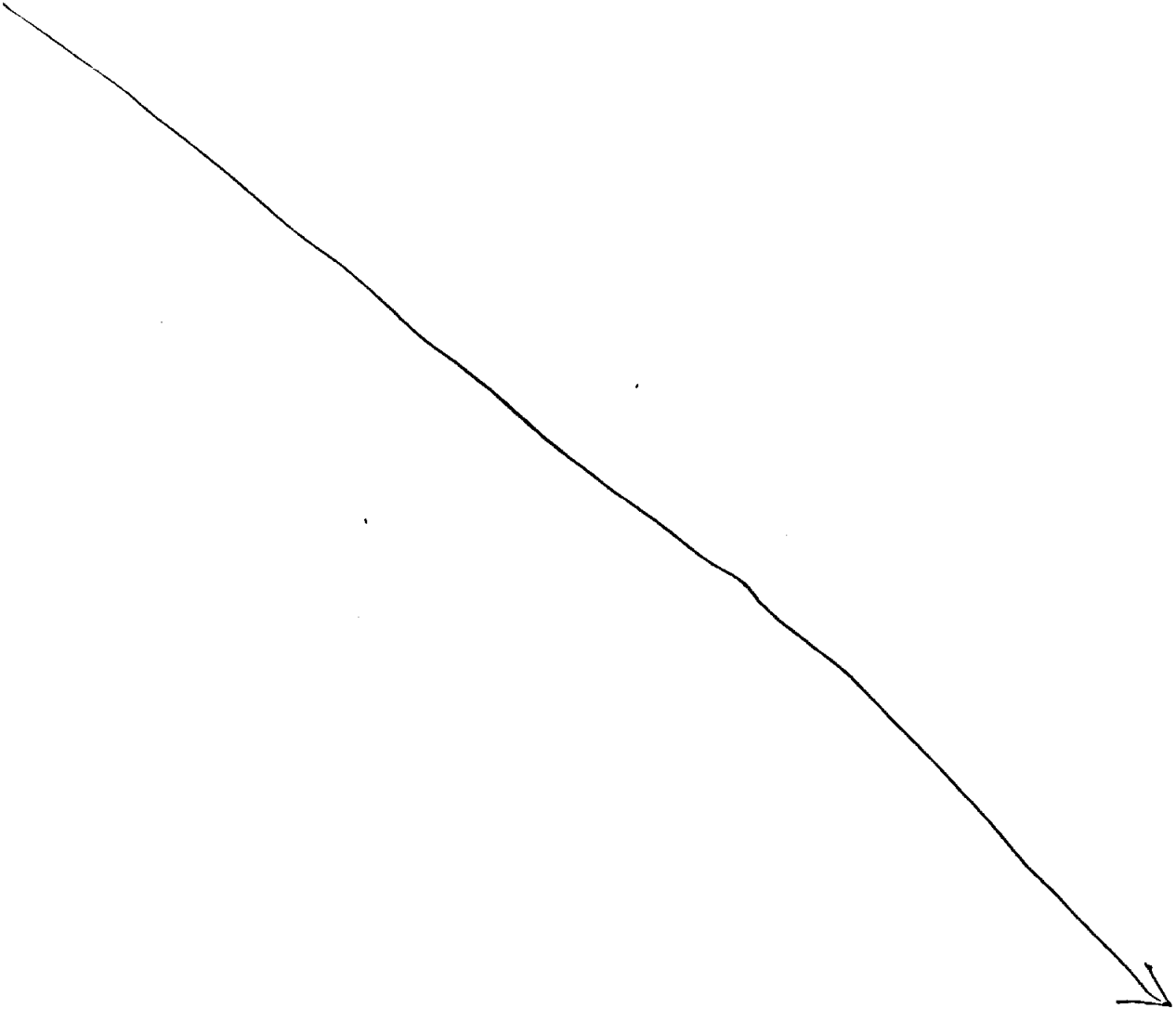
moderadament progressiu i sense entrebancs greus. I en l'onada de reivindicació catalana que havia assolit l'estat, onada la participació de la qual era la política d'impulsos

La guerra ho esfondrà, com tantes coses. Carles Riba no ~~era~~ mai un home de partit, però sí de fidelitats cíviques essencials --com digué ell mateix en el pròleg a les "legies de Bierville", "hi era (a l'exi-

li) per haver lliurement dit que sí a unes determinades coses que considerava en acord amb la meua condició i dit que no a unes altres que jutjava contràries a ella"--. Durant la guerra, Carles Riba continuà a Barcelona la seva tasca intel·lectual i de professor, i fou nomenat comissari de la Generalitat a la Fundació Bernat Metge. Com diu el seu biògraf Albert Manent, durant la guerra es mantingué "gairebé sempre en una actitud crítica i prudent", sense sortir d'un pla intel·lectual en la seva col·laboració a la causa de la Generalitat i ^{de} la República, sense deixar de rebutjar ^{uns certs} vesdeveniments i conductes que els seus principis ètics no podien acceptar. Però, amb tot, en alguna ocasió que sortí a l'estranger per a participar en actes culturals, rebutjà ^{l'acte} (les propostes d'amics per quedar-se a França: malgrat tot, creia que el seu lloc estava a Catalunya. Hauria desitjat la "pau civil" que com a solució de compromís defensaven alguns intel·lectuals republicans i que

ville", escrites a l'exili, aparegué amb el peu d'empremta falsa de Buenos Aires, 1942, quan fou imprès a Barcelona el 1943. "20 Tannkas", escrites el 1935, fou publicat el 1945. "Del joc i del foc", que inclou el llibre anterior, el 1946. "Salvatge cor", llibre de sonets, el 1952. I el seu darrer llibre poètic, "Esbós de tres Oratoris", el 1957. No és, doncs, una obra molt extensa; les seves obres poètiques són relativament poques i més aviat curtes, amb preferència accentuada, fora de la majoria de les "Elegies" i del seu darrer llibre, pel poema breu.

A la vida de Carles Riba, com a la de tants altres escriptors catalans de la seva generació o de generacions properes, hi ha dues:

(1911), al volum II de les tragèdies de Sòfocles (1959), una de les activitats principals de Riba fou la traducció, sobretot de clàssics grecs i llatins, en la qual excel·lí de manera indiscutida; entre la seva vastíssima obra de traductor figuren també clàssics anglesos i alemanys i a vegades, en moments econòmics singularment difícils, traduccions o treballs editorials, alguns en castellà, anònims o signats amb inicials o pseudònim. El rigor que estimava tant Riba s'expressà també en la seva figura pública: no fou un artista bohemí, més inclinat a la tertúlia que al treball, ni l'intel·lectual extravagant.

El 1922, Francesc Cambó ~~amb~~ creà la Fundació Bernat Metge, i tot seguit Carles Riba hi aportà, i fins la seva mort, la seva preparació d'humanista, tractant "d'influir --són les seves paraules-- la nostra llengua per mitjà dels valors de la cultura clàssica (...) fer ~~allò~~ allò que als altres pobles va ser fet al Renaixement". La seva tasca més destacada a la Fundació fou la de traductor, però també tota la pila de feines més menudes --corrector, revisor, etc.-- d'un col·laborador editorial. A l'any 1923 entra a les oficines lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, del qual fou ^{eligit} ~~membre~~ membre l'any 1930.

Una altra activitat ocupà bon nombre de les seves hores, la docència. Professor a l'Escola de Bibliotecàries, tasca interrompuda per la dictadura de Primo de Rivera, que el destituí; catedràtic lliure de grec a la Fundació Bernat Metge; professor agregat de llengua grega a la Universitat Autònoma. Els seus deixebles el recorden com un mestre excepcional, però la guerra impedí que arribés a la càtedra que mereixia i, en tornar de l'exili, la prohibició d'institucions catalanes li barrà també exercir aquest aspecte de la seva vocació fora de lliçons privades i, més tard, de la tasca de conferenciant a universitats estrangeres. Juntament al treball de traductor i de professor, Riba conreà la crítica literària, recollida en diversos volums, i més accidentalment la narració curta.

El 1930 publicà la seva segona obra poètica: "Estantes. Llibre segon", ^{que obtingué el 1933 el Premi Folguera.} El 1937, "Tres suites". La primera edició d'"Elegies de Bier-

neral de 1917 de les dues centrals sindicals, CNT i UGT, aliades, i de la repressió que la seguí. La societat catalana d'aquell temps vivia una onada anomenada "regionalista", a la qual, després de la pèrdua de les darreres colònies espanyoles, ^{→ la crisi creixent de l'Estat} també les entitats econòmiques havien donat el seu suport, la qual cosa ~~havia~~ havia contribuït a la formació de la Lliga regionalista (1901), expressió dels interessos de la burgesia industrial i que dominaria la política catalana fins la dictadura de Primo de Rivera. La Lliga, dividida entre el regionalisme i el pactisme amb el Govern central, ^{vegeu} l'aparició de sectors nacionalistes esquerrans, ~~del~~ del demagògic radicalisme de Lerroux, oposat a les reivindicacions catalanes, i del creixement de l'obrerisme dominat per l'anarco-individualisme i fortament implantat en una població proletària que l'expansió industrial feia augmentar alhora que explotava. En aquest quadre, els moviments culturals catalans florien, després de les darreres manifestacions del Modernisme, i aparegué un nou moviment, el Noucentisme, classicitzant i ordenador. En aquella represa ^{tema} ~~lògica~~ lògica importància la defensa i la promoció de la llengua: Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, fundació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907), proclamació de les normes unificadores de la llengua catalana (1913). És en aquest món ascendent i optimista pel que fa a la burgesia industrial i a ~~la~~ ^{mitjà} burgesia, d'afirmació catalana, de reeixits esforços culturals ~~que~~ que creixerà Carles Riba i que el marcarà fonament.

El poeta es casà jove (1916) amb Clementina Arderiu, també poeta, i ~~des~~ ^{des} de jove es proposà lliurar-se de manera total a les lletres, defugint l'habitual segona professió --o primera, si cal-- jutjar pels ingressos d'una i altra--. Fou fidel sempre a aquest propòsit en una societat on un escriptor de llengua catalana havia de trobar sempre grans dificultats de professionalització, que Riba assumí amb la seva habitual exigència i seriositat. Conegut ja com a poeta en Jocs Florals i en revistes, publicà el seu primer llibre poètic el 1919: "Primer llibre d'estances". Des de les "Bucòliques" virgilianes

HUMANISTA EUROPEU EN UN PAIS FRUSTRAT

Carles Riba i Bracons nasqua a Barcelona l'any 1893, tercer fill de la familia pertanyia a la petita burgesia i el seu pare, escultor, en els anys d'adolescència i primera joventud participà com a voluntari en la darrera guerra carlina i no abandonà mai les idees tradicionalistes, encara que per altra banda compartí els neguits (renovadors del grup de l'Avenç. No hi ha notícia de cap trauma (important ni de) dificultats familiars en la infantesa de Riba, i la seva poesia tampoc no els revela; fou ja, desde menut, atret pel món dels llibres, i des de les primers estudis (als universitaris -- cursà Filosofia i Lletres i Dret -- destacà sempre com a estudiant mot dotat i seriós: el noi que treu les millors notes i que els mestres i professors aprecien. Però no era només l'alumne dels excel.lents i les matrícules: en aquell estudiant es revelava ja l'afany d'exigència i la passió intel.lectual. També la seva afecció per al món clàssic -- el 1911 publicava ja la seva primera obra, una traducció de les "Bucòliques" de Virgili -- i la seva vocació d'homes de lletres, i encara que havia començat també els estudis de Dret per consells familiars, acabà molt abans els de Filosofia i Lletres i els seus millors companys universitaris foren dos altres aspirants a escriptors, Sagarra i Valeri, i el mestre d'ells i d'altres amics amb neguits artístics fou Josep Carner.

Eren els temps del triomf electoral de la Solidaritat Catalana (1907), Solidaritat Obrera (1908) convertida dos anys més tard en la CNT, de la Setmana Tràgica (1909), de la creació de la Mancomunitat de Catalunya, presidida per Prat de la Riba (1914) i de l'inici de la seva tasca, coincidint amb l'expansió econòmica amb motiu de la primera guerra europea i després amb la gran vaga ge-

LA POESIA DE CARLES RIBA

per l'existencialisme. I no hi ha dubte que Unamuno visqué amb passió i autenticitat el seu conflicte, i que aquesta passió i autenticitat travessen la seva obra poètica i fan recordar un altre cop aquells versos seus tantes vegades ^{levzats} ~~escrits~~:

Quando me creáis más muerto
retemblaré en vuestras manos.

~~no~~ canviarà ja, i es veu molt ben ~~expressada~~ ^{expressada} en la seva poesia, amb les onades successives del crit de la raó i del crit del sentiment, de la fam d'immortalitat i dels esforços per demostrar allò que ell mateix diu que no es possible de demostrar, del neguit de viure eternament ~~d'~~ del qual surt, segons ell, ~~l'esperança~~ ^{l'esperança}, i d'aquesta la fe, i de les dues, la caritat, i d'aquell "anhel els sentiments de "bellesa, de finalitat, de bondat". "En té prou la raó de no poder provar la impossibilitat de la seva inexistència (de Déu)", però això no acaba un combat en el qual sorgeix un nom: "I només hi ha un nom que satisfaci el nostre anhel, i aquest nom és Salvador, Jesús, Déu és l'amor que salva".

Per això, els moments tal vegada culminants de la seva obra poètica de temàtica religiosa, que s'obre amb el desig que els seus versos "Vagin amb Déu!", i s'acaba amb aquella expressió del "eterno Dueño", segueix ~~la~~ la part intitolada "Salmos" del seu primer llibre de poesies, ~~la~~ i "El Cristo de Velázquez". ~~Les~~ ^{Perquè en} les primeres hi ha tota la seva lluita, que significativament compara amb el combat de Jacob amb l'àngel, i en ~~el~~ l'altre llibre hi apareix aquell únic nom. Que no resol la lluita, però, ^{que} no fa que desapareixi el conflicte. A "El sentimiento trágico de la vida" dona dues retrats personals ben vàlids: "Perquè és la contradicció íntima precisament allò que unifica la meua vida, li dona raó pràctica d'ésser. O més aviat és el conflicte mateix, és la mateixa apassionada incertesa allò que unifica la meua acció i ~~la~~ ^{en fa} viure i obrar". I més endavant: "La meua obra --anava a dir la meua missió-- ~~la~~ ^{en creient} la fe dels uns i ~~la~~ ^{altres} altres i dels tercers, la fe en la negació i en l'abstenció, i això per fe en la fe mateixa; és combatre a tots els que es resignen, sigui el catolicisme, sigui el racionalisme, sigui l'agnosticisme: és fer que tots visquin neguitosos i anhelants". Certament, pot ser que això recordi les angoixes ~~de~~ religioses romàntiques del segle XIX, com ^{ha} ha dit ~~el~~ d'Unamuno, el trontollament de la fe en un món que canvia ràpidament, però algona continua també una tradició religiosa i cristiana que passa per sant Agustí i Pascal i que després d'Unamuno resorgirà en ~~literats~~ ^e literats cristians influïts

com les de la vida". I si "la veritat racional i la vida estan en contraposició", com no creure arribar als fons d'un abisme? El fons de l'abisme és aquest, ^{deu} ~~Unamuno~~ Unamuno: "ni l'anhel vital d'immortalitat humana (troba confirmació racional, ni tampoc la raó no ens dona alicient i consol ^{de} vida i veritable finalitat d'aquesta". Però ^{clarament} ~~Unamuno~~ l'escepticisme i la incertesa de la raó sobre la seva pròpia validesa hi ha el fonament sobre el qual la desesperació del sentiment vital ha de fundar la seva esperança. La pau entre raó i sentiment és impossible, i Unamuno conclou que cal viure de la seva guerra, "i fer d'aquesta, de la guerra mateixa, condició de la nostra vida espiritual".

Es un "dubte de passió", una lluita entre fe i raó, ^{con i cub,} ~~Unamuno~~ una voluntat que es barallin, que serà ja sempre ~~la~~ l'actitud religiosa d'Unamuno, fidelment reflectida en la seva poesia i que sovint li fa recordar el crit del pare de l'endimoniat: "¡Crec, Señor, ajuda la meua incredulitat!" Una lluita real, i en la qual Unamuno tracta de mantenir i atendre una i altra veu; i per més que torni i retorni a criticar les febleses de la raó escolta de manera igualment reiterada allò que li semblen ser les ^{de les persones} ~~Unamuno~~ exigències. "Tota idea de Déu és en ella mateixa contradictòria. La fe en Déu neix de l'amor a Déu, creiem que existeix per voler que existeixi, i neix potser també de l'amor de Déu a nosaltres. La raó no ens prova que Déu existeixi, però tampoc que no pugui existir". I, malgrat que afirma que ~~Unamuno~~ "Déu és indefinible", s'esforça una i altra vegada --en una contradicció no confessada però que no hauria rebutjat, perquè la vida és contradicció segons ell-- en definir el Déu universal i personal, "el Déu dels vius, l'Univers mateix personalitzat, la consciència de l'Univers" que és Déu. I "des de la lluita al fons de l'abisme somia "en la fusió de tots els homes en l'Home, en la Humanitat tota feta ^ppersona, que és Crist, i amb els homes tots, i la subjecció després de tot això a Déu, perquè Déu, la Consciència, ho sigui tot en tots, la qual cosa suposa un redenció ^{vulgar} col·lectiva a una societat d'ultratomba".

~~Unamuno~~ l'actitud d'Unamuno després de la seva ~~una~~ crisi religiosa

"!Ser, ser sempre, ser sense terme, set de ser, set ~~de~~ ^{de} ser més!"

"!Esser, ~~de~~ !fam de Déu!, !set d'amor eternitzant i etern!, !ser sempre!, !ser Déu!" I aleshores es planteja, en aquelles setmanes de crisi, la possibilitat d'adherir-se a l'explicació catòlica tradicional.

Però ni les raons que pretenen demostrar ~~l'~~ ^{l'} existència de Déu i la immortalitat de l'ànima, ni les que diuen demostrar que Déu no existeix i que no hi ha immortalitat no el convencen: "són raons i només raons, i no ^{de les quals} pastura el cor". I en interrogar quina és la "solució catòlica, paulina o anastassiana, al nostre íntim problema vital: la fam d'immortalitat", arribarà a l'explicació que, si fa no fa, considerarà ja vàlida sempre més i que es tradueix en les seves poesies. Segons Unamuno, allò específicament cristià fou el descobriment de la immortalitat, preparat pels processos religiosos jueus i hel·lènic. ~~Segons Unamuno,~~ ^{el} gran lator de Sant Pau, ^{ap. v. un. l. m.} el cristianisme gira al voltant de la resurrecció i immortalitat de Crist, garantia de resurrecció i d'immortalitat de cada creient. "I el fi de la redempció fou, malgrat les apariències per desviació ètica del dogma pròpiament religiós, salvarnos de la mort més aviat que salvar-nos ~~del~~ del pecat, o d'aquest en quant implica mort". El valor suprem de la fe, segons Unamuno, és afirmar coses contradictòries entre elles mateixes, però en la realitat hi ha pacte. El catolicisme és un compromís entre allò escatològic i al·lò ètic, encara que amb predomini del primer, mentre, sempre segons l'autor de "Paz en la guerra", el cristianisme oriental o grec és predominantment escatològic, i predominantment ètic el protestantisme.

Però la fe, que cerca garanties de resurrecció i fa que l'home es tombi cap a Crist, sofreix els atacs de la raó, no ~~se~~ ^{se} sent segura sense ella i amb ella pacta. Això ~~és~~ ^{s'ha de veure en aquest} el catolicisme, que ha fet de la seva ^{definitiva,} ~~definitiva~~ segons Unamuno, ~~definitiva~~ "un sistema de contradiccions millor o pitjor concordades". I conclou que la solució catòlica al nostre problema, el de la immortalitat, satisfà "la voluntat, i per tant la vida", però "en voler racionalitzar-la amb la teologia dogmàtica, no satisfà la raó. I aquesta té les seves exigències, tan imperioses

i el sentit del pecat. Certament, en la seves poesies de caràcter religiós hi apareix la culpa, i la culpa pròpia, i el pecat propi. Però de cap manera hi té un paper dominant, sinó ~~un paper~~ ben notablement inferior a allò que era normal en l'educació cristiana de prou segles. L'"agonía" unamuniana no és l'angoixa de l'home afeixugat pel sentiment de culpa, de la meditació sobre el pecat, del temor a la condemna-
ció eterna. Ben poques referències s'hi troben en la seva poesia. Per altra banda, Unamuno tampoc és un home especialment sensible a l'anomenat misteri del mal i a totes ^{les} argumentacions que de la presència del mal s'han derivat contra l'existència de Déu. Si Unamuno és un lluitador cívic i polític encès, un polemista sovint agressiu contra tants fets i tantes conductes, i de cap manera un "panglossià" optimista o un ésser ^{moderament} temperament ~~ment~~ inclinat a veure més aviat el cantó bo, o suposadament bo, de les coses, no és tampoc un obsedit pel mal, ni d'aquí neixen els seus dubtes sobre l'existència de Déu.

El seu conflicte religiós i humà és un altre, i ho mostra la seva poesia amb la reiteració pròpia d'Unamuno. El conflicte és entre raó i fe. Per això la fe de l'infant i de l'adolescent, quan encara no intervenen, o a penes, les preguntes de la raó, és una fe que envejarà sempre l'home madur i el vell. El jove universitari, i després l'intel.lectual i el professor, fins la crisi religiosa dels anys 90, va abatre amb el seu cap allò que havia cregut el seu cor. Diu Unamuno en "El sentimiento trágico de la vida: "Kant va reconstruir amb el cor allò que amb el cap havia abatut". Qui sap si Unamuno pensava en ell mateix en escriure aquestes paraules? En qualsevol cas, podrien ser-li aplicades, amb la precisió que la reconstrucció no va ser mai total ni sense esquerdes, o que va ser una tasca mai no acabada. Per a Unamuno, l'essència de l'home és l'anhel de no morir-nos mai. És un ^{vulgar} ~~afectiu~~ afectiu, "i contra els valors afectius no valen raons", diu Unamuno. Però aleshores la batalla de l'home per salvar-se, l'afany ^{de la fe} d'immortalitat ^{es d'ivè non} ~~afany~~ tràgic, el sentiment tràgic de la vida en els homes i en els pobles, "Tot allò vital és antirracional, no ja només

seu temps, i fins i tot per la poètica, dins els límits ~~de~~ d'un gènere ~~que~~ gairebé sempre minoritari, podia palesar que la passió, els interrogants i els dubtes d'Unamuno (eren exclusivament personals seus. I això seria comprensible per dos motius: perquè la seva actitud estava influida evidentment per circumstàncies històriques comunes a molts d'altres, i perquè alhora traduïa uns interrogants que fins ara s'han demostrat perennes, sigui en una societat impregnada de religiositat, sigui en una impregnada irreligiositat: l'interrogant sobre el sentit de la vida i el dubte sobre les respostes socialment acceptades.

El cas d'Unamuno, ben reflexat a la seva obra poètica, és el d'un infant educat en un ambient encara arreladament cristià i que es planteja els dubtes de fe i l'abandonament de la pràctica religiosa en entrar en el món de lectures noves que representaven una altra visió de la vida, ~~que~~ La raó, i la raó del segle de les llums, entra en conflicte amb la fe tradicional, i mai no acabarà el conflicte. Però cal veure que Unamuno, i això resulta repetit moltes vegades en les seves poesies, no renega del món religiós dels seus primers anys: és més aviat un paradís perdut mirat amb melangia. Aquest fet palesa que per a l'escriptor base no hi hagué els conflictes freqüents de la joventut entre un ideal religiós que ~~havia~~ havia predicat i una vida que negava l'ideal. Unamuno no acusa d'hipocresia ~~el món cristià dels seus primers anys~~ i de manca d'autenticitat aquell món cristià dels seus primers anys. És significatiu que, en més d'una poesia, imagini un final feliç de la seva vida, cap a la immortalitat, veient-la com una tornada cap a la infantesa, vers el "des-nacer". No té Unamuno greuges contra la seva educació cristiana, contra l'ambient familiar, contra les seves primeres pràctiques religioses, contra el fervor de la seva adolescència.

Aquest és un fet important en la vivència cristiana i en la trajectòria religiosa d'Unamuno, tal com es revela en la seva poesia. També ho és la poca importància que en ell té el sentiment de culpa

trenta anys del XX, procedents en la seva majoria, com és lògic, de capes socials burgeses, escolliessin en gran part el camp que es presentava com el del progrés. Ben cert que entre els poetes hi hagué rastres d'un cristianisme arrelat des de tants segles, i es podria esmentar el ressó cristià a Antonio Machado o un cristianisme més tradicional ~~en~~ l'obra de Gerardo Diego, però de tota manera la poesia religiosa d'Unamuno resulta insòlita en aquest panorama històricament comprensible. Tot i que Unamuno, amb les contradiccions que li són pròpies, figurava també en el camp del progrés i fou aquell qui, sense ser un polític, més influència tingué en la política entre els seus companys de generació.

El republicà Unamuno, el fins i tot un temps socialista o socialitzant catadràtic de Salamanca, el pensador i l'escriptor que l'ortodòxia ben pensant considerava heretge, és a dir, un intel·lectual que figurava en el mateix camp que la majoria dels grans intel·lectuals del seu temps, el camp que al capdavall no era cristià, es presenta alhora com ~~el~~ pensador i el poeta més pregonament i ~~el~~ persistentment capficat per un problema que els ~~sectors~~ progressius de l'Espanya del seu temps semblaven haver superat i el feien objecte d'indiferència, de negació i fins i tot de mofa, segons els casos: l'existència de Déu i la immortalitat de l'ésser humà. Unamuno ~~el~~ plantejava amb autenticitat indubtable, amb força punyent, amb una insistència superior a defallences. I situant-se en una actitud que si no és de cap manera la negació o la indiferència ~~de~~ de sectors liberals i avançats, tampoc no és l'acceptació del poble cristià tradicional ni del cristianisme --apologètic o defensiu-- de l'Església oficial espanyola ~~la~~ ^{la gran majoria} nivell d'aquells intel·lectuals que la recolzen. Finalment, el seu cristianisme no és tampoc el d'aquells pocs que, en un o altre lloc de l'Estat espanyol, sentien veus d'adaptació o de modernització, encara que fos molt moderada. De tal manera que el cristianisme peculiar de Unamuno no sembla ser el de ningú, i podia ser mal vist per tothom per raons diverses.

Per tothom? L'audiència aconseguida per l'obra unamuniana en el

EL CONFLICTE RAO I VIDA

A l'obra poètica de Miguel de Unamuno, realment extensa, la temàtica religiosa ocupa un lloc cabdal. Difícilment podria trobar-se un altre poeta en llengua castellana que, en el nostre segle, pogués discutir-li el primer lloc en aquesta temàtica, quantitativament i qualitativament parlant. I menys encara entre els poetes que foren estrictament els seus contemporanis. Perquè si després la postguerra portà, per motius diversos, un cert renaixement de la poesia religiosa a Espanya, encara que de qualitat molt diversa, les darreries del XIX i els primers decennis del XX foren ben poc favorables com a caliu per a una literatura de continuïtat cristià. ~~Lairebé tots els escriptors de~~ la generació del 98 i la majoria dels poetes de la generació del 27 havien deixat de banda el tema religiós que fou un dels característics de la poesia castellana des de Berceo fins a les grans figures del Segle d'Or.

Conseqüència, evidentment, d'una evolució històrica ~~de l'Europa occidental~~ de l'Europa occidental que és ben coneguda. I també, com en altres països, un dels sectors on la descristianització del segle XIX va fer-se patent primer fou entre els intel·lectuals i escriptors. Amb més força encara per ~~les~~ les característiques pròpies de la societat espanyola: persistència de l'absolutisme i fracassos de la revolució burgesa, retard de la primera revolució industrial, lluites entre liberals i carlins, persistència del poder eclesiàstic fins i tot després ~~de la desamortització~~ de la desamortització i que ~~fos~~ abolida l'Inquisició. L'enfrontament Església i noves tendències socials i polítiques fou més retardat i, per tant, més dur i radicalitzat que altres països on es trobaren millors medis d'adaptació als canvis econòmics ^{i socials}. No cal estranyar-se, doncs, que els escriptors en llengua castellana de les darreries del XIX i dels primers

~~...~~

¿Vivir el sueño no es matar la vida?

¿a qué poner en ello tanto empeño

aprender lo que al punto al fin se olvida

escudriñando el implacable ceño

--cielo desierto-- del eterno Dueño?

I així com, el 31 de desembre, Unamuno morirà de sobte després d'exclamar que Déu no pot girar l'esquena a Espanya, les seves darres paraules poètiques són el nom de Déu --"eterno Dueño", del qui tota la vida havia escrutat "el implacable ceño".

ofert, ~~se m'anticipava el sentit de la mort~~. Va ser, segons diu, un ~~divinament forçat~~ "divinament forçat retorn a les bases", però un retorn "d'on sempre em caldrà de nou partir cap a noves conquestes". L'humanista que era Riba no vegé aquesta experiència com una negació de "tota l'essència de l'humanisme"; no creu que sigui absurd de qualificar-la d'humanística perquè el seu caràcter de religiosa la "cobreix ja en principi més amplament". En ~~la~~ la presentació i lectura de les "Elegies de Bierville" realitzada a Barcelona a la Cúpula del Coliseum, ~~el~~ el 1956, Carles Riba recordava una altra vegada aquella cita: "Tornar a l'ànima com una pàtria antiga", i afegia: "Veuen com a l'experiència de l'exili se superposa una experiència més general que, pobre aquell que no la fa mai. Tornar a si mateix, a l'essencial d'ell mateix i del ~~seu~~ seu destí com a home. Es aquest, doncs, el tema ~~cabdal~~ cabdal del llibre".

Les "Elegies de Bierville" són onze, més una endreça final. El ritme ~~és una adaptació del "ritme quantitau de l'elegia antiga; díctics formats per dos hexàmetres díctics. El ritme és fonamental en la poesia ribiana, i si ~~la~~ aquesta no és ~~sovint d'accés fàcil~~ sovint d'accés fàcil, també resulta cert que una lectura inadequada al seu ritme, o que el falsegi o trenqui, pot afavorir el qualificatiu o retret d'"obscura", adjectiu que irritava Riba, el qual defensava que ^{no ho era, sinó només "odi-h'la"} ~~no ho era, sinó només~~ o millor "complexa". L'humanista es revela també, a les "Elegies", en les seves freqüents al·lusions a Grècia --noms geogràfics i mites--, la Grècia clàssica recordada des de França: una Gràcia travessada ~~de déus en unos poemes~~ ^{de déus en unos poemes} ~~en els qual~~ ^{precisament} en els qual l'aparició de Déu és ~~un tema~~ un tema ~~essencial~~ essencial.~~

L'Elegia I evoca el bosc de Bierville en un abril incert --una primavera incerta--. En el bosc, i en la vida, "era secret el camí" "fins a unes aigües vivents" que "en recordaren un nom / oh inefable!" Aquestes aigües vives sense les quals el bosc no seria li recorden al poeta unes altres, ^{identificables} amb un nom, amb una "gràcia tenaç" que amoroseix el pensament. El poeta camina, com si "només jo fos errant", amb uns

somnis, entre els "ahirs d'alegria" i un "abril incert". I en els bosc s'insinua una tornada, una ¹renaxença d'algú:

L'ànima s'hi coneix, ja no és sola a esperar;
en el parc estremit on sembla estar per renéixer
jo no sé quin déu mort, fill de les aigües i el verd.

L'Elegia II evoca el ^Apromentori de Súnion, visitat dotze anys enrera pel poeta en el seu viatge a Grècia. Una altra tornada enrera, feta "amb un crit d'alegria": el record del temple de Posidó, amb unes columnes en peu i unes altres al fons del mar, on "dormen l'eternitat", ~~es~~ visibles entre l'aigua transparent. El temple mutilat és "extrem com la certesa dels déus", i l'exiliat que el recorda hi coneix una força, "ric del que ha donat, i en sa ruina tan pur". S'insinua aquí el tema de la caritat, que ~~més~~ endavant ~~tornarà~~. "La ^{construcció humana és això: es fa no tant rebent com donant", dirà anys després}
Riba en la lectura de les "Elegies" ~~temple en ruina,~~ a la Cúpula del Coliseum. Súnion, ^{temple en ruina,} declara a l'exiliat, ~~temple~~ home en ruina, que hi ha una "força que salva":

Per l'exiliat que entre arbredes fosques t'albira
súbitament, oh precís, oh fantasmal! i coneix
per ta força la força que el salva als cops de for-

tuna,

ric del que ha donat, i en sa ruina tan pur!

L'Elegia III recorda una altra terra, una illa que no ~~és~~ nomenada però que és Irlanda --en un viatge a Anglaterra i Irlanda fet des de ^{ie}Birville--. Es el mar enyorat i un altre cop el verd, verd de vida i de renaxença, com el poeta reneix, com creu que la vida és un implus per pujar cap a la llum:

...una illa més verda enllà de les illes,
verda com si tot el que dins de la terra és implus,
dolç i obstinat de pujar per ser llum amb la llum contra
l'ombra.

El poeta, tornat a Birville i al seu "vell pare", insistíex

en el tema de la llum triomfadora. Al·ludeix a dos amics seus, joves enamorats, que reberen als Riba en la "immensa ciutat fumosa" --Londres--, amb el seu "paradís ple de llum", els dels qui s'estimen i estimen, i escolleixen, "com els déus", el risc i la llibertat:

...el fervor dels dos enamorats juvenils
que al bell cor de la immensa ciutat fumosa ens obriren
llur paradís ple de llum, de voluptat i de risc:

A l'Elegia IV el poeta descriu "un instant o dos". Una noia que, en el riu^{que travessa} et de Bierville, es treu la roba i es llença a nedar. No es traca el lligam entre l'ésser humà i la naturalesa en aquesta segona en els quals la testa "resta captiva en el lli". La nedadora va cap a sols més madurs --un altre cop^{la imatge de temps avall} la imatge de pujar cap a la llum--, i amb ella els déus i el poeta:

...La sang juvenil del món torna a córrer,
salta, brusca, amb el salt de la magnífica, i va
temps avall, cap a sols més madurs --i ella neda, oh ritme!
cap a l'estiu excessiu-- ella i els déus i els meus ulls!

En la renaixença que narren les Elegies, la V ens mostra el poeta que ha fet camí en aquesta ruta. Si la Elegia I era "com si tinguessin/ tots els homes la pau i només jo fos errant" en llançar-se cap un "abril incert", l'Elegia V el presenta simbòlicament com el naufrag que ha trobat una illa, i allí "reneix" en pau i "reconeix / una pàtria d'antany":

Dins la meva ànima en pau sóc el naufrag que en l'illa profunda
on reneix de la mar, súbitament reconeix
una pàtria d'antany; i no en té sorpresa; el crepuscle
fa més pur el sender --oh pueril! oh reial!
que l'ha tornat a prendre, envellit i nu, però en flama.

A l'Elegia VI continua l'aventura espiritual del poeta a l'exili. Aquesta ^{aventura} ~~aventura~~ és moviment: alhora tornar enrera, com a "una pàtria antiga", i anar endavant; alhora el símbol clar de pujar cap a la llum i el símbol també clar de submergir-se, d'aprofundir. Recerca sempre d'un home de curiositat pregona, i d'un ésser a l'exili, és a dir,

allà on sembla que no es possible d'esperar, o que és molt difícil:
~~La~~ L'Elegia VI és també la historia d'una recerca, fonamentalment d'una innocència primera, de l'infantesa i més enllà encara de la infantesa. Comença precisament amb el símbol d'aprofundir: un bus que ~~...~~

...dins l'obaga volta marina
fa el seu vol invertit, amb l'esperança anhelant
de la gran perla perfecta que li serà salvadora.

Però la realitat de la troballa no correspon al desig de salvació; l'alegria, els mots, ~~l'...~~ han donat una resposta, ~~per~~ més encara hi ^{ha} "l'incalculable mot" "en l'entranya innombrable":

...però, únicament d'un i deu nacres banals:
m'he llançat, oh celestes! dins molta impensada alegria,
i el seu corn més profund mai gairebé m'ha transmès
l'eco irisat de la vostra rialla felix que allibera;
i he explorat, germans, quanta mortal veritat,
sense arrencar de l'entranya innombrable el mot que hi dorm:
l'incalculable mot, pur en l'espera dels déus!

I una altra vegada la imatge d'aprofundir: "he davallat en mi, somni per somni avall". En el son sembla ~~haver~~ que sigui possible anar més enllà "del passat pueril", tocar la innocència, i els amants poden també tocat-la. Alguna cosa que existeix i que es retroba: més enllà dels éssers humans mateixos i abans del seu propi destí:

...Es sols un retrobar: de més lluny
que de vosaltre mateixos i que de la faula. Aleshores
sou dins la plenitud i dins la idea d'un món
fet per a l'estiu i el triomf fastuós de la terra
i l'esplendor fluvial.

Com un somni, sense saber, però recordant i amb més vida que els qui no han davallat a ^{aquesta} ~~aquella~~ experiència; ~~amb un somni~~

Fins que despertareu com d'entre vivents per a un somni
entre adormits. Recordant; sense saber; recordant.

El poeta continua, a l'Elegia VII, el seu estrany viatge endavant i endarrera: cap a la "pàtria antiga" ~~una~~ que no és, però, un retorn passiu ~~amb~~ sense futur. Aquí el símbol que utilitza ~~el~~ l'humanista el és del darrer viatge d'Ulisses, ~~amb~~ del país dels Feacis a Ítaca, la seva pàtria. El viatge del poeta és espiritual, de "l'illa de l'últim adéu" al "necessari ponent", i bufa el vent "decretat del retorn". El poeta, com Ulisses, s'abandona a un "interic treball" que ambdós saberen "amb els ^{deus} déus". Es tracta d'una fe:

...Oh! com era nua, com era
abandonada, la fe que a favor meu va lligar
els dos mons, que em volien, a banda i banda de l'ombra!

D'aquest impuls n'ha parlat a l'Elegia anterior, i ve de més enllà de l'aventura i les "pròpies arrels". Fins que ha nascut, el destí ~~de~~ de l'ésser humà no és seu, i aquí es tracta d'una nova naixença. Els déus, també repetidament invocats aquí, es converteixen després en un sol déu, amb minúscula encara. "Sóc en l'espera d'un déu", confessa el poeta, i és aquest "meu déu parcial" el qui l'ha elegit, i ambdós sabran el tresor que desaran en arribar a la nova etapa del viatge. És aquell tresor de la caritat; donant, els homes esdevenen una mica més el que eren --el que eren en la idea divina, i així es realitzen--. De tots els seus dies, el poeta en salva un, precisament el que el salvava: dins d'aquest dia salvador l'amor de tots els qui li han donat alguna cosa: això ha comprès en el viatge pel freu entre dos mons:

... dels meus dies d'errà' i de conèixer
un ^scol dia he salvat: el que em salvava; i dins ell,
com les figures per gràcia recollides que omplen un somni,
el tan divers amor dels qui per mí, al meu pas,
pel que em donaven d'ells han esdevingut una mica
més el que eren; i tot el que en el freu he comprès.

Ulisses ha arribat a Ítaca, però no ha acabat la seva aventura; tampoc no l'ha acabada el poeta, no és encara "rei de ma

última pau". Mentre, ~~el~~ aquell tresor serà guardat a la cova, com a la Odissea, i per entrar a la cova

calen un front humil sota la llinda i un salt.

L'Elegia VIII evoca una altre paisatge prestigiós de Grècia: Delfos, les àguiles qu van d'un cim a l'altre. L'àguila dels presagis, futur enigmàtic. Però més que el futur "el que importava / era la font font" ~~font~~ de ^{Castàlia} al peu de ~~les~~ les parets de Delfos, l'aigua inspiradora per als poetes. Davant les incògnites del futur i "el neguit d'ignorar" allò que ens espera, hi ha alguna cosa que s'ofereix "tenaç i discreta", i com a la font de Castàlia només "cal acotar-s'hi". Aquesta "Grècia tenaç i discreta" és la gràcia, segons ~~l'autor~~, aclarir el poeta el sentit d'aquests versos:

...com de l'hora

pròxima, dret destí que no abat cap saber,
una Grècia tenaç i discreta ve a oferir-se'ns
contra el neguit d'ignorar; cal acotar-s'hi només.

Acció que no significa un trencament substancial: la Gràcia és una Grècia determinada. Acció, també, compartida. Compartida amb la dona, companya de la vida, companya del viatge al món clàssic, companya ^{- i companya en la fe -} també de la poesia. Davant les incògnites del futur per als exiliats, els poetes --ambdós-- parlaran, en una "doble veu", en un "destí compartit" que la "la mort separar no podria / el que ha fet un sol cant per a l'orella dels déus". I la meditació sobre la poesia que la font de Castàlia suggereix acaba amb la comprensió que els anys han portat sobre la tasca que és:

... Però sols amb els anys hem ^{compleix com} ~~compleix~~
és de subtil i d'humil i coratjós el treball
per a la nostra ^{mel} ~~tasca~~ que és filla de l'aire i de la terra,
sí, però més del foc, dona, del foc sobretot.

En aquesta aventura en el temps, el poeta medita sobre la seva tasca específica, però també, i ho fa a la Elegia IX, sobre l'home civil, les derrotes de la llibertat i l'esperança que no mor i que fa continuar el combat. També l'escenari és ~~grau~~ la Grècia clàssica;

el triomf de la llibertat a Salamina, la derrota de la llibertat a Queronea:

Glòria de Salamina en el mar de l'aurora!

Adormits en el vent de Queronea, xiprers!

Si l'home va ser engendrat "contra la nit i el no-res / (entre el braç del pare, oh mare en la llum i en la Gràcia", la llavor del "meu ésser civil" va ser deixada en aquestes lluites per la llibertat: "jo em reconec entre els fills de les vostres ombres il.lustres: / sé que no forem fets per a un destí bestial". El poeta ha viscut i sofert una Queronea, de la qual "tota la terra en sofreix", però des de l'exili hi ha una esperança que sembla una fe:

La llibertat conquerida en l'apassionada recerca
del que és ver i el que és just, i amb sobrepreu de dolor,
ens ensenyàreu que on sigui del món que és salvada, se salva
per al llinatge tot dels qui la volen guanyar;
i que si enlloc és vençuda i la seva llum és coberta
per la tempesta o la nit, tota la terra en sofreix.
Sí, però l'esperança meravellosa traspassa,
crida, més real que la tenebra o l'estel.
--ossos decebut i l'heroica pira en el vespte
desesperat-- per a molts sembla d'antuvi una fe;
sols que té menys espera i arrenca de tots els exilis
cap al seu crit, i els batuts van retrobant-se soldats.

L'Elegia X és, ^{tota} ~~amb~~ afirma Riba en la nota a ella dedicada, ~~tota~~ ~~esta~~ "en rigor una afirmació cristiana de la immortalitat de l'ànima, en la plenitud del seu record i en la perfecció de la salut", i l'orfisme és, en ella, "merament de punt de partida i de manera de dir poètica". No es estranya ^{per altra banda,} que el poeta comenci: "He somiat amb Orfeu..." perquè totes les elegies són una tornada on reconença la vida. El poeta, de sobte, mor "al present de puxança", "pur anhel tot" ell; ~~ha~~ havia trobat "l'ambigua sendera" "fian a vosaltres, déus inferiors". "Escoltava créixer l'anuncia" d'alguna mar interior, "canvi e

naixença --era igual: era una mar i el seu vent". El poeta, com l'inciat en entrar a l'Hades, deixa la font de l'Oblit, destinada als profans, i s'acosta a les aigües de la Memòria: "em prenia la crida eternal de la pura e tendresa", absoluta. Es un retorn a la memòria i a "tot quan havia per mí après l'oïda", però més enllà encara, ^{"més enllà"} ~~"més enllà"~~ de la infància", on els "déus fraterns" veuen l'ésser humà no en el seu fer, fent-se, sinó ja "perfet":

~~.....~~
Déus fraterns! Així abeurat i inundat del meu propi
pur retorn, he passat, ànima endins, cap on sou,
més enllà de la infància, vosaltres ^{amb} mi, en el somriure
de la certesa, un sol fi: jo el gloriós instrument
i vosaltres l'amor; i he entrat a conèixer-me, oh vida
recomençada! en tu, com en l'impuls i en el treball
i l'aparent desacord, oh Presents! vosaltres em vèieu,
no en el meu fer, sinó ja en el meu signe perfet!

L'onzena Elegia no va ser cronològicament l'onzena, p^erò és realment la culminació del llibre. Fou escrita a Bordeus, en una "situació terriblement angoixosa" --ha dit el poeta-- després de l'entrada ~~de~~ de l'exèrcit hitlerià a París. Eren^a, --amb les seves praules -- "una mena de desferres d'un immens naufragi... De manera que en ~~la~~ que en podríem dir evolució de la meva ànima, dins la meva situació, la descoberta de la meva ànima, de les meves bases essencials, etc., es va fer sota ~~la~~ una pressió d'esdeveniment realment incommensurable amb l'individu. Aquesta Elegia marca el pas de la idea d'uns déus vagues, si es vol simbòlics --no desmentiré qui ~~afigi~~ que potser pagans--, cap a un Déu personal, salvador, amorós, cap al Déu cristià, que no m'havia deixat mai, fins quan callava". I parla de les "il.luminacions súbites que té l'ànima", i dóna a entendre tàcitament que hi hagué en ell "aquesta mena de revelació de Déu". Ho dirà d'una altra manera en Al'Elegia: "Foren uns instants que jo comptaria per vida". Es, en ~~esta~~ manera, el final del viatge i de

l'aventura:

Era en la llibertat i en el cel de la meua paraula,
transfigurat pel déu que en els meus anys ha sofert.

El poeta, sempre rigorós en el seu afany de precisió, explica allò que li sembla que ha succeït:

...Algú, dintre de mi, on la nit
brusca de vagues pores em combatia, s'havia
tot de sobte estimat; amb el meu cor estremit
violentⁿ i virgíⁿal va estimar-se,
com si em necessités per a conèixer-se en mi,
per a plaure's en mi i en la meua joia expandir-se
i vessar-se en el vent, amb abundància de flor.

El poeta cerca una imatge adient, i només troba "l'inefable abús i acreixement l'un per l'altre / dels perfectes amants". I aquell tresor que és allò que l'ésser humà dona als altres es completa així: "del que de mi mateix ell em donava, he donat".

Foren uns instants que jo comptaria per vida
i per avenç d'això: ésser/integrat en el fi.

Un cop aquests instants s'han esvaït, en resta la transparència, que no és ben bé ni "seguretat" ni "record". I torna el moviment d'ascensió, passats aquells instants i novament "a l'exili ^{on} callem les coses":

pujo per retrobar el qui és jo mateix i madura,
únic, de mi mateix i del meu déu salvador,
i en l'impuls consentit cap a l'harmonia fixada,
dins la posta que em venç crec l'aurora brillant.

"Res no pot ser com abans", afirma el poeta. No ha estat un goig en "un alberg de pas", sinó un renaixement ^{on hi ha el} ~~que~~ el germen "més preservat" de la infància; ~~va~~ després que en els anys de fruit, Déu ~~completava~~ "completava el meu compte / de sofriment terrenal amb el seu propi":

Fins que tot fos amor. I de sobte em mostrà què seria.

Hi ha aquí, i en els darrers versos de l'Elegia, un pensament car a Riba: la vida humana i la seva salvació és realitzar ^{la idea} ~~la idea~~ de Déu té dels homes quan els envia a la terra. El poeta es pot veure aleshores com desdoblant: ^{amb} ~~amb~~ serà "integrat en el fi", i ^{com} ~~com~~ és ara en el seu treball —"el meu cant"— i en el seu esforç —"el meu do". El que és ja basta. Saber "què ha de ser pels orígens", per aquella idea de Déu que es realitza, realitzada un dia. El poeta ha trobat, en ~~l'adversitat~~ l'aventura de l'exili, la seva pàtria antiga, on Algú no el deixa. Home entre els homes, seguint el seu camí i la seva tasca, fet el pas d'aquells déus "potser pagans" cap al "meu ~~meu~~ Déu", que clou amb majúscula i amb signe d'exclamació el llibre:

El que, però, ja és, basta al meu cant i al meu do.
Es la certesa. Aquesta: saber, sense pes, en la vetlla
dura del pensament i en la llangor de l'oblit,
què ha de ser pels orígens. Saber-nos, jo i Qui no em deixa,
fills tots dos de la pau, en la discòrdia engendrats
contra la Indiferència, absent atzur, oh Immutables!
home entre els homes jo, déu contra els déus el meu Déu!

El llibre "Del joc i del foc" inclou poemes de dues etapes: la primera és, fonamentalment, durant la guerra, i la segona pertany als primers anys (1943-1946) del retorn. Enmig hi ha hagut ~~l'adversitat~~ ^{religiosa i cristiana} l'exili i l'experiència que expressen les "Elegies de Bierville". A "Del joc i del foc", fora ^{d'uns} ~~uns~~ pocs poemes que pertanyem cronològicament a la primera etapa indicada, Carles Riba utilitza un forma poètica epigramàtica derivada de la "tanka" japonesa: un àmbit de 31 síl.labes distribuïdes asimètricament en cinc versos. Poques ~~ex~~ referències al tema religiós es troben en els poemes de la primera etapa, que continuen en el clima dels llibres anteriors amb ~~una~~ introducció, ben natural, de notes de tristesa en l'ambient de la guerra: hi sovintegen, significativament, les referències al crepuscle: "crepuscle", "sol baix", "posta"... Amb tot, sembla que es presenti la pròpia experiència religiosa. Per exemple:

¿La Poesia?

Cal cercar-la on tu saps ja
que és, com la Gràcia
o l'aigua pura i dura
d'una font emboscada.

O bé la presència divina en el somni: "en l'impossible dels meus somnis Déu". Com si es presentís, en la repetició de la imatge ribiana del freu, la navegació propera:

Mística suma, oh necessari freu!
Ens cal passar-lo: el nostre vent és Déu.

A les "tannkas del retorn" hi és visible, ací i allà, la tornada a "l'anima com una pàtria antiga":

He vist, més alta
que l'estrella orgullosa
de la tempesta,
la pau de Déu, ferida
i ardent com les banderes.

"¿No és ja Déu que parla?", pregunta un vers, i hi ha algunes "tannkas" de tema explícitament religiós, com l'encapçalada amb les paraules "Virgo Dei genitrix":

De nou m'infantes,
Entranya pura, i sento
que sóc, més noble,
fill amb el Fill, i flama
amb els vivents que vetllen.

O bé la dedicada a Crist:

Dirè --¿què deies
tu, de les veus que en vencen
la més ferida,
brusca rompent les sordes
aurors per on fujo?

El llibre de sonets "Sakvatge cor" fou escrit de 1947 a 1952.

En el pròleg, Riba s'excusa en certa manera per aquests poemes, que ~~van ser~~ "em fan escrúpol a mi mateix per ~~la~~ llur excessiva càrrega humana". Afirmar també que "aquests sonets foren començats, gairebé per joc", però que van ~~ser~~ fer lloc "sortosament" a l'irrupció "d'una experiència vital en tumult". Tot és relatiu, i la poesia ribiana s'havia caracteritzat fins aleshores més aviat per una gran contenció deguda al propi temperament del poeta i a la seva preferència pels corrents poètics que ~~seu~~ al capdavant eren els de la "poesia pura". Certament, i encara que no signifiqui una ruptura, aquestes característiques canvien precisament a les "Elegies de ~~Ben~~ Bierville", en les quals, malgrat tota la habitual càrrega cultural de la poesia ribiana, sembla que una onada de fons l'aixequi i la faci, segons podria dir-se amb imprecisió però expressivament, més humana i menys intel·lectual, més foc i menys ~~el~~ joc. Ara bé, l'"excessiva càrrega humana" que Riba atribueix a "Salvatge cor" podrà semblar a molts una càrrega continguda i frenada: tot és relatiu, i el poeta al·ludeix en el mateix pròleg al "pudor", que és una característica seva. En aquestes pàgines, Riba parla també de la meridiana carena de la mitja vida, se'n adona que "la jugada és a tot o res" --expressió cara al poeta-- i afegeix: "Molta de melangia i molta de fúria acompanyen aquesta constatació, davant la darrera pujada, la de la vellesa, que cal emprendre. La sol·licitació del que hauria pogut ésser i no ha estat és ara i adés més violenta que no pas el goig ^(del) que ha estat i que no hem acabat de comprendre, però que ens ha fet seu amb tots els afalacs i amb totes les seguretats de l'hàbitud; crida més i amb cant més fort, gairebé sempre, que no pas la Veu que ha d'ésser la suprema a parlar des d'aquesta última altura. El cor s'hi troba en la seva feréstega mena".

Es una bona descripció de problemes i de situacions que formen el nucli del llibre, i en nombrosos poemes s'hi escolta la veu del poeta que creu en ~~la~~ aquesta Veu de la qual parla. Les preguntes perennes les respon Carles Riba amb aquella tornada que omplia les "Elegies", i que és naixença:

¿D'on venim que no fos tornada,

Com una absurda enamorada,
la vida ens fa plorar el passat.

¿On tornem, que no fos naixença?
Vivim de la mort, i no ens és guat;
morim d'amor, i no s'hi pensa.

El poeta recorda el passat, i vol crear encara el temps, "espill de flors salvatges / nades de mi". Déu està entre passat i futur:

...Tu, però, tens,

Déu, que em toquen, més pensaments
que ^{el} batess la meva caiguda.

Passat despès! Futur voraç!
Entre els dos, Tu sempre em refàs;
oh eternitat sempre deguda!

Una altra variant ~~debutant~~ ofereix el sonet XIII: ^{el} poeta ha tractat de fer ardent ~~el~~ el que és mort i, malfiat, ha donat "pel pur somniat" el goig que semblava més fort. ^{I també aquí} ~~fraseix~~ un "però":

Però el nostre sembrat, Déu meu!
Tu hi has posat llauró i llavor,
pluja i sol brau i dolça neu.

Sóc terra i fóra fruit, si en un
instant --el punt d'eterna albor
on Tu ets-- m'aturés, en un!

Els dos sonets següents, lligats entre ells, són pregària:

Escolta, Déu, Tu més pregon, Tu alt
a somnis lluny per sobre el meu saber,
el crit que ^{et} faig, Tu me n'has dat poder,
natura jo i, en mi, tot animal.

Imatges ribianes ~~tanmateix~~ reapareixen en aquests dos sonets: el bus --aprofundiment--, l'ésser que creix i puja, i en els dos moviments troba Déu, alhora "més pregon" i "alt". El poeta veu,

...dins l'obac mirall
que l'incerteix, l'esclat del Teu favor.

I demana trobar Déu en els moviments que se l'enduen, ~~no~~ conèixer Déu en allò que li és fosc, viure "del buf diví" que ja salva, futura, la desferra i corona "de mi tot animal":

Deixa'm servir-te en el que se m'enduu,
conèixer-Te en el que m'és fosc de Tu,
créixer en la carn que per l'ànima és meva!

El "salvatge cor" de l'home de cinquanta anys pot sentir-se perseguit, i sospira malgrat tingui "casa i plenitud", i experimenta aquella sol·licitació, ~~del~~ "del que hauria pogut ésser i no ha estat", i per tant mira la seva joventut i allò que ella llençà. Però hi ha una fidelitat a la tempesta:

Déu, és això; i tinc casa i plenitud.
Més, però, Et plac fidel a la tempesta
que no pas dolç, quan has encès l'estiu,

al Teu repòs. No és de dons que viu
la vida en mi, ans sempre de la resta
del que llençà la meva joventut.

En els darrers sonets hi ha l'aparició de Crist com "l'heroi que salva" i Déu es converteix en Pare. Quan la maduresa res ja no demana però existeix el perill i algú ha d'omplir el llevat; quan la jugada a tot o res cal fer-la pura i el pit "ens bruz" d'allò que han vist els ulls. En les tempestes de l'edat, el poeta acaba expressant el seu amor a la terra, regne en el qual els homes són prínceps, però prínceps que no són orfes:

i estimem, Pare! aquest
dolç regne terrenal
com uns prínceps entre molts.

El darrer llibre poètic de Charles Riba, "Esbós de tres oratoris" és de temàtica plenament religiosa i significa el pas a una poesia narrativa, ~~amb una temàtica plenament religiosa i significa el pas a una poesia narrativa,~~

~~amb una temàtica plenament religiosa i significa el pas a una poesia narrativa,~~

~~amb una temàtica plenament religiosa i significa el pas a una poesia narrativa,~~

Si a les ~~“Elegies de Bierville”~~ apareixia amb claredat la fe i a "Sakvatge cor" deixaba força de banda la càrrega cultural explícita de les "Elegies" i posava amb més nuesa ~~l'èsser humà~~ l'èsser humà i Déu cara a cara, aquí la fe s'objectiva en unes narracions en les quals el poeta no és el ~~protagonista~~ protagonista. Sense que hi deixi de jugar un paper --explícit al final del primer oratori, i implícit en els altres. Com diu Riba en el pròleg d'aquest llibre, en aquest poemes que d'alguna manera són una reconstrucció històrica, va tractar de no "tallar-me a mi del meu temps i dels meus tòpics".

Una altra novetat representa "Esbós de tres oratoris": la plena aparició de Crist en la ~~poesia~~ poesia ribiana. El Déu descobert --o tornat a descobrir-- de les "Elegies" era el Déu cristià, i també el de "Sakvatge cor". Però el "Esbós de tres oratoris" està totalment centrat en Crist. Diu el poeta en el pròleg que, un cop escrit aquest llibre i en procés d'impressió, per una consulta o per una esma va obrir un assaig sobre Pascal: "Una de les ~~frases~~ frases-clau dels Pensaments vingué tot d'una cap a mi: "Jesucrist és el veritable Déu dels homes". Per primera vegada es deia, i mai no s'ha dit més simplement, que cap a l'amor d'aquest Déu s'hi va des de la compartida condició humana i des de cada situació existencial. Vivint més que no pas pensant. ¿Com els personatges dels meus esbossos? Ara els comprenia, i en ells a mi mateix amb els meus artificis i les meves invencions i les meves opcions de poeta. A força de posar el cor en la meva enquesta, jo no havia pogut sostreure aquest Déu dels homes al moment de la història dels homes: ~~al~~ al lloc de la terra dels homes en què es va revelar per una vida mortal. Però tampoc tallar-me a mi del meu temps i dels ~~tòpics~~ ^{ment} tòpics, on tantmateix el sabia i el necessitava present per a mi".

El primer dels tres esbossos, "Els tres reis d'Orient", és el més breu i el ~~d'~~ d'argument més senzill: el viatge dels reis d'Orient a Betlem i l'adoració al "fill de Rei i alliberador". És, ~~per~~ segurament, un dels cims de la poesia ribiana. ~~El~~ ^{L'argument} ~~esbossos~~ ~~esbossos~~ (escau molt a un dels temes més propis del poeta: un viat-

ge, un viatge en el qual es va endarrera en el temps, cap a la infantesa, ~~però~~ però que alhora significa un progrés cap al futur. Un viatge que, com el dels tres reis, té com a impuls l'esperança. El poeta sembla que ha superat el conflicte de "Salvatge cor": els records ja no són moguts per un "malmirros conjur" davant el "cansat futur": hi ha un sentit que acorda cel i terra --"estel i pas"--. El poeta ho diu dels tres reis, però segurament ho diu d'ell mateix en una conclusió: Déu, però, a cada pas, és un pur començar.

I ho aprèn qui recorda
camí de la naixença, no del cansat futur;
quan no mou els records un malmirros conjur,
sinó un sentit que estel i pas acorda.
I els tres fan via, estranys al pensament:
recordant simplement.

Recordant ~~hinc~~ fets del passat però qui sap si també el temps abast fets del futur: una humanitat adolorida que ~~cerca un salvador~~ cerca un salvador, que salvi primerament els pobres.

Recordant simplement:
cares amb mots nocturns vora un foc que s'apaga,
mans que de sobte signen no se sap què al lluny,
un fil de sang que brilla entre una seda vaga,
unes dents preguntant sobre un puny;
i ulls sobretot: & d'infants ofesos, de parteres
no closes i ja somrients,
de soldats que la guerra duu a l'era, innocents
dels vent de les banderes;
i els ulls d'aquell ferit oblidat entre morts...
Tants, tants ulls desatesos tret d'ara, en els records.
I que tots, ara se'ls revela,
cercaven, com perduts aire enllà, que es mostrés
el Rei que sempre salvi, i els pobres els primers,
els pobres, que s'apinyen com l'animal que bela.

Els ~~tres~~ reis d'Orient "han travessat deserts per adorar un nadó / fill de Rei i alliberador ! --i qui, guiat, el cerca ¿no el troba quan arriba?" Quan Herodes els indica el poblet poden fer-hi cap, en el camp obert "a dolça mida humana", ~~amb el seu seguici, indiferent o malfiat durant el viatge.~~ La trobada a la casa de Betlem és com alguna cosa esperada: "Que tot ha estat senzill!" Des d'ara els secretaris dels reis "deixaran que tot sigui contat de viva veu":

I encara que ells no en feren cap escrit,
se sap que ~~era~~ el Fill de sobte va dreçar-se
emportant-se les mans que tenien pel pit;
i va semblar que tota la vida orba, esparsa
dels temps pujava amb Ell prenent poder i sentit
--eterns com en el Mot que fou Llum en ser dit.--
I ja tothom comprèn el que és vida en la vida
i el que és vida en la mort.

Després que els tres reis han fet abocar el tresor, el poeta deixa la narració bíblica i ~~se~~ concentra la història de la humanitat al ~~la~~ casa de Betlem: sense límits d'espai ni de temps concentra infants --només infants-- allí: "del camp i de la ciutat, i d'altres països", del present i del futur; "del fons nu dels temps encara no comptats / se'ls n'ajunten: blancs i l'ors, adrets i encongits, famolencs i lluents, com una mena de pessebre sense límits:

hi ha els de ^{Judea} ~~Judea~~ i els de tot el món,
i en un angle, amb llur bell parlar, els de Catalunya.
Tots els infants en cercle immens hi són,
com infantats de nou per la Mare infantina,
tots voltant el tresor
per compartir-lo amb el Fill, que s'inclina
sobre els perfums i les pedres i l'or.

Aleshores, en aquest cercle ^{immens} d'infants ~~que han trobat~~ de tots els temps i llocs ~~que han trobat~~ el salvador, el poeta apareix i

714

es desdobla: ell, infant, també hi fou, i l'home que es fa vell el mira i ho recorda tot:

I l'infant d'ulls bonics que vaig ser, també hi era;
i em recordo de tot:

com vaig tastar, com tots, curiós pres pel mot,
la mirra, amarga amb aroma estrangera.

I tinc, ben enfonyada, però he perdut la clau,
una turquesa dura, única pel seu blau;

i un robí, talment una espurna
de sang divina; i ara que em faig vell,
mai no me'l miro, roig sobre el desat anell,
que no hi vessi una lenta llàgrima taciturna.

El segon esbós d'oratori, "Llàtzer el ressucitat", és més extens i combina més veus. A "Els tres reis d'Orient" parlava només ^{un} ~~el~~ narrador que, en l'apoteosi final, ~~me~~ confessava explícitament qui era: el poeta. A "Llàtzer el ressucitat" hi ha tres veus: Llàtzer, el naufrag que dialoga amb ell, i el narrador que descriu, amb breus tocs, ^{la} ~~la~~acció i el paisatge. Riba situa l'episodi a la Camarga on, segons una vella tradició, anà Llàtzer després de la mort de Crist. El seu interlocutor és un africà, naufrag, "mariner collit feia poc a la platja". Tots dos ~~han~~ han retornat en certa manera de la mort: Llàtzer per obra de Crist, i el mariner, en perill de mort en la tempesta marina, ~~perquè~~ perquè

He tingut voluntat per a poder dir meua
la força que em venia, fins al cor, ~~de~~ no sé
quin brut roquer de vida on ~~el~~ món se sosté,
amb el seu mar...

El naufrag comença amb un retret a aquell que li ha explicat la història de Crist. Ell no ha tingut un amic tan poderós: "Sóc pobre; pensa-hi, ara que ets també pobre tu: / mai per mi no ha fet tanta màgia ningú". Continua així el tema de la salvació, aparegut ja en el primer oratori. El naufrag diu a Llàtzer que és ell qui s'ha salvat:

...Senyor ressucitat,
t'ho diu aquest ofès i humiliat
campió sense palma de les vogues formades:

he anat a fons tres vegades
i és nedant, nedant jo, que sempre m'he salvat.

El naufrag s'interroga sobre les raons que el van fer salvar-se en el perill. ~~En~~ a aquestes preguntes ~~el~~ tracta de respondre Llàtzer, i passar del jo del mariner al nosaltres en la tornada "de la comèdia fosca / que tu dius que és ser mort":

..és pel que fou després
no per memòria o pel que he vist dels altres,
que et faria un report de com és i del que és,
on pogués dir no jo, sinó nosaltres.

Com la trobada dels tres reis d'Orient amb Maria i Jesús, que fou descrita amb l'adjectiu ~~de~~ "senzill", Llàtzer, en recordar ~~la~~ la seva resurrecció, ~~que~~ ^{afirma} que "fou tan senzill". Diu el ressucitat:

Dormim i ens despertem en el que ja teníem,
però viure és fer nostre el que de Déu rebíem,
perquè Déu és etern prop del nostre perill.

Però morir, d'ençà que vaig seguir-la,
sé que és, a tot o res, disposar-se a la Veu,
un absolut buidar-se per sentir-la...

Hi ha en aquest versos un ressó de la vida del poeta: "dormim i i ens despertem en el que ja teníem" podria ser el Riba de les "~~cr-~~ cr-tances", "viure és fer nostre..." el Riba de les "Elegies", i allò que és morir, després de seguir la Veu, recorda temes i ~~problemes~~ ^{problemes} de "Salvatge cor". Seguidament Llàtzer narra les circumstàncies de la seva mort i l'ordre de ~~de~~ Crist, que el fa aixegar-se i veure'l a dalt dels tres esglaons. Ressucitar és "sortir de mi", reconèixer que Crist és la vida, ~~fraternitat~~ ^e fraternitat en aquests, i alhora reconeixença de l'home en la vida de trets divins, i voluntat de vida per fe:

I vaig sortir de mi, com per vivent memòria,
Sí, Crist era la vida unint tots els camins,
faç mateixa de la vida, on totes les semblances
es feien fraternals; en aquells trets divins,
jo em veia jo, acceptat en les meves mancances.
I de nou, germà, vaig voler

la vida --joia i foc, per fe.

Llàtzer puja amb esforç els esglaons, "seguint Jesús, però fent els meus passos sol". El ^{ressucitat} ~~passat~~ descriu les diverses reaccions de la gent davant el fet, i les clou amb les paraules d'una dona de poble que "parlà per tothom", paraules que recorden les d'una altre passatge evangèlic i que el poeta les posa aquí, ● adreçades a la mare de Jesús: "Sigues tu beneida, / dona que en el teu ventre vas dar vida a la Vida!" ^{a la vida} ~~la~~ ^{d'aparta,} ~~la~~ Amb aquest cantvi amb ~~aposta~~ identificació ~~amb~~, Llàtzer ho ha narrat tot i es pregunta què més pot dir. Però en realitat sí que li queden encara paraules ~~amb~~ al poeta, paraules que siguin vàlides per a ell, per a Llàtzer i per al ~~mariner~~ naufrag --per a tots. I Llàtzer continua: "només en tant que per la Gràcia / vaig ser tornat a mi: com tu", com el mariner que amb ell camina, el mariner "fer de ser salvat / pel cor i per la seva obscura pertinàcia". L'enyor, la por, la follia habiten el cor humà, però per a ell "tota senyal li és llum, tota moneda or". Perquè sap més d'allò que pensem, perquè salva donant més d'allò que creiem que havia rebut --aquesta idea perllonga la ja ~~es~~ exposada a les "Elegies". Es per això que Llàtzer pot dir al mariner ~~amb~~ --esdevingut germà) que són del cor els miracles aquells:

són d'ell, germà, els miracles que t'irriten.

La llibertat pot fer dubtar i témer ambdós, i l'han de guanyar com si fos seu cada instant i "simple la natura":

Per això ^{en} cada instant sense morir reviso
i, puix que he vist la Vida, conec millor el meu risc;
i és per cada acte meu que la Vida em depura,
i en cada mot tallat ^a la Seva mesura.

Llàtzer --i el poeta amb ell, perquè hi ha una semblança entre l'experiència de la resurrecció i la de la conversió o re-descobriments de Crist-- ha dit allò que volia dir, però resten encara unes paraules adreçades, ~~amb~~ mitjançant el mariner, a tots aquells que no tenen la mateixa experiència. Unes paraules de germanor que posen en mans de Déu, i no en el creient, el judici de les diferències:

Però, el que hi ha en el cor de l'home, Crist ho sap;
com ho sabé quan era germà nostre a la terra;:
sap si temo la mort i el seu estrany arrap,
jo que en sóc, als teus ulls, la sortosa desferra.
Com tu la tems, germà... Perquè si diferim
en re dos pobres fills del llim,
és a Déu que ens ha fet, no a nosaltres, que importa.

No tot, però, ha estat expressat, perquè és inexpressable. "Em grec no sé cap mot", diu Llàtzer, "per a expressar-ho", i l'africà li fa ressó: "Són coses torbadores / tot això que m'has dit". Hi pensarà "en calma i en silenci / quan hauré ~~tornat~~ ja tornat on vaig néixer". Novament, doncs, el tema de la tornada, i és lògic que Llàtzer li auguri --profètic o hermètic?-- la ~~seua~~ possibilitat del viatge: "Germà, demà tindràs vaixell".

El tercer dels tres esbossos d'oratori, "El fill pròdig", és el més llarg i el més referit a textos evangèlics ^{diferents} ~~diversos~~ que el poeta utilitza per a una recreació de la coneguda figura del fill que s'allunya i torna, i aquell ^{també} en el qual pròpiament la diversitat de veus l'avosta més a l'oratori: per això les paraules del pròleg, encara que vàlides pels tres poemes, ho semblen més especialment per aquest: "Més d'una vegada m'he sentit com dalt d'un teatre, en el qual jo mateix em multiplicava en persones: les que s'enfrontaven centralment i les que ~~hi~~ només feien figura al marge; jo les era totes, cadascuna al seu moment, i era al mateix temps el cridat a posar ordre en la confusió, puix que tothom em deia el poeta".

Encara que en el mateix pròleg Riba proclama que es movia en la fidelitat als "bucs canònics", també diu que hi havia problemes del sentit espiritual que a cada moment els desbordava ^{en}. En aquest tercer poema hi ha aquella fidelitat i aquest desbordament. El fill pròdig ribià s'allunya en certa manera de la imatge tradicional que s'ha fet de d'aquesta figura dels Evangelis, que habitualment s'ha centrat en el pecat i el penediment. Temes que hi són aquí, certament, i el

poeta no deixa de seguir la narració de Lluc. Però hi introdueix dos episodis també evangèlics, la visita de Nicodem a Jesús, i el ~~diàleg de~~ la trobada de Jesús amb el jove ric que demana per seguir-lo però no el segueix. Al cap i a la fi, segurament Riba canvia la figura del fill pròdig, o la interpreta i recrea, ~~amb~~ de manera que el tema principal no ~~és~~ ja el pecat, que no és un tema gaire ribià, o bé que en el qual aquest pecat seria més una infidelitat a la recerca ^{de} Déu i a la seva Veu, temes evidentment ribians. D'antuvi, és significatiu el nom que el poeta dóna al seu personatge, anònim en la narració de Lluc: Isrofel, nom ~~hebreu~~ forjat pel poeta i que significa, ^llífremment traduït de l'hebreu per ell mateix: "L'incendi ve de Déu".

El poema està dividit en sis quadres o estampes, cadascuna d'elles ~~encapçalada~~ encapçalada amb un fragment de la narració bíblica de Lluc i amb unes ratlles que situen les circumstàncies de l'acció. El primer quadre correspon al comiat d'Isrofel i a la seva marxa de la casa paterna després d'haver demanat i obtingut ~~la~~ la part que li toca del patrimoni. El pare segueix "amb ulls plens de record" el fill que s'allunya, i el veu com "un infant clog i pur", ara "en pena de futur". El vell permet aquesta decisió del fill, "com el Pare que des del cel ens pensa". El fill parteix, al capdevall, cap a uns descobriments:

I feliç contra el temps nit endins mesurat
que el temps humà del seu voler travessa,
anirà descobrint la seva llibertat,
la seva soledat,
alguna cosa que era i sempre més ha d'ésser
començament i, si de Déu, ~~el~~ retorn.

El pare pensa que Isrofel trobarà moltes sollicitacions, d'"homes rics del coure / que basta / per a beure i jugar" i de "donetes de mgraada petita":

...però en els flancs lleials
d'Isra^{el} vencerà, no dita,

l'esma d'una més alta cita.

El segon quadre insisteix en aquesta "esma". El poeta introdueix la figura de Nicodem, el fariseu que visità de nit Jesús, Isrofel s'allotja a casa de Nicodem, i ha tingut ~~un~~ també un en-
contre ^{amb} Jesús, perquè el poeta l'identifica amb el jove ric del pas-
satge evangèlic de ~~San~~ Marc, el jove que ha guardat els manaments
però que refusa la invitació de Jesús de donarho tot als pobres i
seguir-lo. ^{Recorda} Isrofel:

*Quan vaig sentir que deia vida eterna,
com un rei prometent-la amb mots de mestre bo,
l'altre que dins de mi vol més que no pas jo,
em mogué cap a ell per més de prop saber-ne*.

Però estima el seu or ~~de~~ ^{ca} que dóna, i es preguntà si el ^{cediria} ~~cediria~~ als pobres, i es convertiria
en "pobre seguint un pobre / difícil com un rei". Isrofel argumenta,
adolorit i irat perquè ~~l'altre~~ "l'altre, en el seu fons", calla:
"¿Val per a ésser eterna la vida, si quan s'obre / ja la buidem? No
fóra ~~fer~~ inútil la Llei, això...?" Nicodem, "gris amb doctes arts",
dialoga amb el jove que assaja "l'impuls d'un cor estrenu":

Tots, fill meu, hem nascut abans;
el primer refús del llinatge
ens generà superbs i vacil.lants,
orbs als sentits eterns que ens allarguen les mans
des dels mots del pairal llenguatge.

Del seu diàleg amb "aquest Mestre de divines urgències", Nicodem
vegé • "sorgir dels mots antics tot de vivents presències". I, per
boca del fariseu, ~~se~~ retorna el tema ribià de pujar cap al principi,
sigui quin sigui el nivell de temps on es trobi l'ésser humà:

Ah, fill meu, el principi ens és obert de nou,
a cadascú pujant des d'allí on es troba
dels anys i d'esperança, quan
l'invita el vent i el posa tot a prova:
carn i saber i riqueses i ànima anhelant.

A això Isrofel oposa els seus arguments: és a través del futur que cal construir el passat que ens canvia en infants, i el futur es construeix amb allò que cadascú dona:

... "¿Un mestre d'Israel"

digué "no sap el que jo sé i que em guia?"

Més amunt de l'infant sols hi ha el paradís;

però és a través del futur indecís

que hem de construir, purs, el passat que ens canvia

en infants de bell somris".

... "Serà del que jo llenci,

generós ^{com} la vida, que me'l construiré.

La vida que vull viure, sé que m'ha de ser externa,

sempre absent; és cercant-la que puc sentir-la eterna".

Abans de cloure el diàleg i que Isrofel continuí el seu camí "amb l'or patern pesant-li damunt l'entranya incerta", Nicodem, cavil.lós, replica que les paraules d'Isrofel són el que Jesús li digué en aquella entrevista nocturna, però que ~~no~~ ^{no} ~~ho~~ ^{ho} ~~és~~ ^{és} ben bé: "No és ben bé el que ell deia, / no: era ell la vida..."

El tercer quadre descriu la vida d'Isrofel en país estranger, jugant l'or de la seva herència, i guanyant; siguit per un dona i llençant en ella "la seva / flor viril", i tots dos tirant després "or a l'altzar", fins a "la darrera moneda filla de les paternes". llençada als peus d'un esclau. I aleshores Isrofel torna a partir:

I és l'altre, dins el jove, que, como no feia gaire

mirat pel mestre bo, sabia el què i el com

i va donar-li aire

per a deixar-se anar de la dona i, fugint

cap als vaixells, cercar-ne un de les illes...

A l'estampa quarta Riba ^{introdueix} ~~introdueix~~ un episodi que no figura en la narració ^{bíblica} ~~ni~~ ⁿⁱ és pas, com aquells altres anteriors, un fet evangèlic traslladat a la història del fill pròdig. De la narració de Lluc aprofita aquí només la circumstància que hi hagué fam en aquell país i el fill començà a freturejar. ~~L'~~ L'episodi inven-

198

tat pel poeta és l'amor d'Isrofel ~~un~~ⁱ Peitho, una verge consagrada a un déu misteriós. L'amor és "clandestí i irrealizable". El renunciament, indica el poeta, fa ~~conèixer~~^{conèixer} a Isrofel la força i la feblesa del seu cor. Retornen els dos moviments de davallar i pujar. Diu Isrofel:

He davallat al fosc
obrador de la vida;
l'he obert amb folla clau;
a les mans, que em tremien,
he tingut les sements
del miracle impossible.
He pujat al penyal
des d'on l'àguila mira,
taciturnes de sol,
quatre reials províncies;
hi he
avilencat una veu
per la set que tenien.

Un altre cop sent Isrofel l'impuls de seguir endavant. El cor li dirà si el record el fa créixer a la mort "o si encara a més vida". Dóna a Peitho una de les dues monedes d'or del pare que ~~ella~~ li resten. L'altra moneda:

..val just la seva llibertat
--la teva soledat,
cor, quan l'ànima creix i als seus retorns ~~avesa~~^{t'}avesa.

La quinta estampa presenta Isrofel pasturant porcs i patint fam, i una conversa que té amb un rodamón grec amb el qual s'ha partir la seva mísera menja. El grec li diu:

Has viscut setze anys d'or patern.
¿Què et planys? El preu de viure... sempre és mòdic;
mirat així, ningú no és pròdig,
i tot instant té força com a etern.

El rodamón li suggereix que torni a casa: "per al qui, nu, viatja cap a l'antic amor, / els records són menja i favor". Isrofel

recorda la conversa amb Nicodem, anys enrera;

De quina altra manera que en la nostra conversa,
vell Nicodem, sé que tots som futurs!

I entreveig què és per una certa gràcia dispersa,
essència i no recurs, →

que ens forma, que el meu cor si de cas tindrà força
per sofrir la seva llibertat,
la seva soledat...

Al rodamón grec, que li havia retret un gust de fer tragèdia i li aconsellava una via mitjana, la paraula gràcia li recorda una homes de Judea que ~~l'usen~~ l'usen:

Corren per l'Àssia uns homes de Judea
que és curiós com l'usen: fills,
deixebles, partidaris, germans... no sé, m'hi embullo,
d'un tal Jesús; tot el que cullo,
és que es tracta d'un déu que salva de perills
i treu de mort: un més...

Aquest déu que "salva de perills" --expressió ja utilitzada per Riba en altres poemes-- no hi ha dubte que ^{ha} a mort, i a la creu, informa el grec. Isrofel recorda l'encontre amb Jesús, i el narra:

...Perquè em fos duradora
la vida sempre més, calia que jo tot
ho donés i el seguís, em va dir; i m'ho fóra.
No vaig respondre un mot;
m'havia mirat, estimant-me,
jo no et sé descriure amb quins ulls!
I me'n vaig anar trist, de moment alçurant-me.
El que és això, bé ho culls
tu, l'home universal! No el vaig seguir i és ella,
la mirada, que m'ha seguit ^{en} mi setze anys,
fent-me un callat sentit de mots ardents i estranys.

Isrofel ha viscut sentint aquella mirada; ha conegut l'angoixa, l'impuls, "la meravella de voler, per amor, morir". Pot fer-se donc

la pregunta:

...digues, ¿com puc

no escoltar el que em mormola aquest meu cor feixuc:

que és per l'excès d'una amorosa Gràcia

que aquest Mestre acceptà sobre el seu cos poruc

una mort de tanta desgràcia?

El cor li ~~parla~~ parla així, i, en sentir-lo, decideix brusca-
ment tornar a la vall del pare. La darrera moneda que guardava pa-
garà el preu de seu passatge de retorn fins a Jerusalem.

~~El~~ quadre sext ~~perllonga~~
perllonga, en el primer moment, una continuació previsible del fi-
nal de la narració evangèlica: el diàleg del pare i el fill pròdig
després que l'altre germà s'hagi queixat de la festa que mana
celebrar el pare pel retorn de l'absent. Dou Isrofel:

Pecador contra el cel i contra tu m'hi sento:

m'excito a dir-ho i m'hi turmento.

Contra el germà, però, ¿com és que he estat injust?

¿Anant-me'n o tornant?

Es al matí següent a la festa que el poeta fa discórrer la part
més important d'aquest quadre, amb un personatge que no és esmentat
en la narració evangèlica: la mare. La conversa entre mare i fill
l'hisca amb tendresa, i la mare li demana que resti a casa i la
mostra un futur ~~serè~~ serè i joiós, sense més angúnies i pe-
rills, casat amb una bella pubilla, "filla / del qui comprà les
terres del teu or". Tota la sang d'Isrofel cridà que no pel seus
ulls, i després ho explica: "no em diran satisfet / que ha arribat
i descansa". D'allò que ha llençat, diu, només vol el buit que li
deixava:, i és per el buit que sap la mida del reialme:

...és per un buit

que en sé la mida exacta;

pels crits de rei que hi faig,

que sento l'erm que calla.

Restarà a casa, "pagant del meu jornal / com a llogat del pa-

re", caldrà que estimi de nou per tenir per a donar ~~meu~~ "si invita la Mirada". I quan "l'altre", en ell, digui que és hora, se'n tornarà pel món,

ric sense l'or del pare;
per retrobar Qui vull,
un poc de coure em basta.
 Un Mestre vull cercar
que era mort i em parlava...
i m'han dit que és vivent
als límits del llinatge.

~~Estupidesa~~

I acaba així:

Tot és absurd.

I és que ho sigui que em mou, i que no hi vingui curt
el cor en una recerca tan estranya.

La mare respon com qui ja té de sempre, "abans que tota ~~la~~ / il·lusió, acceptada la pena que retroba", i entén que el fill no ha vingut perquè li canti mots de retorn ~~a~~ "sinó perquè de nou t'infanti". El nom que ~~havia~~^{va} dir per a ell, com els profetes, és el que li correspon:

Déu t'ha cremat, Déu, que és etern, et crema.

Tot tu ets el teu nom: tot tu --Déu i el seu foc;
el teu foc --i Déu i el seu joc...

Ah, fill meu, Isrofel, Déu en tu com s'extrema!

Aquesta és la recreació que fa Carles Riba de la figura del fill pròdig, un home cremat per la recerca de Déu, i el pecat del qual serà, ~~una~~ lluny dels comentaris tradicionals, rebutjar la crida de Jesús i viure anys sense respondre-hi, però no oblidada del tot, aprenent en donar, mogut perquè el ~~cor~~^{cor} ni hi ve ~~curt~~^{ve} en ~~una~~ "una recerca tan estranya", i que torna --un altre cop en la poesia de Riba-- en un retorn que és ahora punt de partença. Finalment Isrofel ~~comprèn~~ comprèn:

com la Vida deixa i reprèn
els que ha escollit; ~~el~~ és alt el camí cap al Centre,

fosc de batuda llibertat,
sord de cremada soledat.

I s'acull a la mare com si tornés al Ventre.

Així acaba l'obra poètica de Riba, clarament dividida en aquest aspecte en dues parts, l'anterior a les "Èlegies" de Bierville" i tota la resta. D'un Déu llunyà, molt rarament al·ludit, i sense relació real amb el món dels homes, a un Déu revelat al qual "s'hi va des de la compartida condició humana i des de cada situació existencial". S'hi va i, en el cas de Riba, també s'hi torna, i hi torna --com en el seu darrer vers-- com a un Ventre, per a néixer.

LA INSERCIO DE DEU EN LA HISTORIA

En una carta al Dr. Carles Cardó, Riba afirmava que existia una raó íntima de la seva aparent ^{e/}pensea d'escriure lletres "justament als qui més m'estimo: he parlat d'una altra manera més viva, més intensa i més vera". Aquesta altra manera és la poètica. En el pròleg, ~~de "Salvatge cor"~~, de "Salvatge cor", Riba diu que el prefaci no ha d'ésser "més explícit" que els versos, i precisa: "encara que només fos per pudor". Es en la poesia, doncs, on es lliura Carles Riba veritablement. Això és ~~una~~ realitat comuna als poetes, òbviament, però en el cas de l'autor de les "Elegies de Bierville" aquest lliurament no es troba ampliat i recolzat en altres medis d'expressió, com poden ser ~~diar~~ dietaris, certa mena i abundància de cartes, assaig autobiogràfics, etc. --com és el cas, per exemple, dels altres ^{dos} poetes estudiats en aquest llibre--. Riba fou un home pudorós de les seves experiències personals, que per altra banda pensava que ja havia expressat "d'una altra manera més viva, més intensa i més vera" en la poesia.

Això ~~pot portar a dues conclusions:~~ pot portar a dues conclusions: la primera, que pot semblar impertinent tractar de furgar en la història personal del poeta ampliacions i precisions de tot allò que ell només volgué expressar a través de la poesia, i que li semblava ^{dit} ~~amb~~ ja amb prou claredat. Això val per ~~als~~ als temes i ~~problemes~~ problemes que interessen aquí. La segona conclusió constata un cert astorament: per bé que gran part de la poesia de Riba no pugui pas ser inclosa en la ~~poesia~~ poesia ~~de~~ d'accés fàcil, i que fins i tot a vegades recordi el "trovar clus", la importància que hi ~~tenen~~ tenen els problemes religiosos ~~des de les "Elegies de Bierville"~~ des de les "Elegies de Bierville" és tan òbvia, que sorprèn que ^{i fins a tot s'arribi a l'encant,} ~~hagi estat tan poc estudiat,~~ el tema del cristianisme ~~a la~~ a la poesia ribiana --és just esmentar, com a excepció destacada, els estudis breus però penetrants que hi ha dedicat Albert Manent.

Pel que fa al primer punt, segurament una investigació més enllà del testimoni escrits del propi Riba portaria a les conclusions que brinden els seus poemes: el poeta, abans de l'experiència de l'exili, era un creient ^{no} ~~fervent~~ fervent, capficat a vegades pel problema de Déu però més aviat ~~considerat~~ considerat com un Déu llunyà, algun Esser ~~que~~ que en l'origen del món havia posat en marxa aquest i en romania distant i qui sap si indiferent --un Déu o uns déus. Un creient poc fervorós i amb dubtes, un agnòstic a voltes capficat per l'existència de Déu però no anguniejat persistentment ~~per~~ per aquest problema: aquestes són dues imatges del Riba ~~de~~ d'aquells anys que ~~donen~~ donen la seva poesia. Per altra banda, un home prou ple amb la seva vida familiar, ~~amb~~ amb el seu treball que gaudia de prestigi --encara que fos el prestigi d'un país petit de cultura renaixent i més liberal en paraules de gratitud que en reconeixement econòmic efectiu--, amb la seva inserció en la difícil però efectiva ascensió de la societat catalana, en la qual hi jugava ^{la burgesia mitja i hebida i} un paper notable ^{ven} ~~v~~els sectors intel.lectuals... Caldria afegir-hi el record de la fe catòlica en la qual s'havia educat, i de la qual s'havia allunyat més o menys, i la continuïtat ^{consistent} (d'aquesta fe ~~en~~ ~~la~~ en la persona, Clementina Arderiu, amb la qual havia format la seva pròpia família. Res, però, semblava anunciar la irrupció de Déu en la vida i la poesia d'un home a la ratlla dels cinquanta anys. Fou la sotragada de l'exili, que a uns catalans portà al retorn a la fe mentre a altres ~~el~~ menava pel camí contrari, i en aquest segon cas podia influir la presa de posició gairebé ^{i tota les implicacions religioses d'aquesta} col.lectiva de l'episcopat espanyol a favor dels qui serien els vencedors de la guerra. ~~Es~~ Es possible de sospitar que el retorn decidit de Riba a la fe cristiana topà amb circumstàncies no massa favorables: de temps l'evolució històrica, i fins i tot la moda, no afavoria que un intel.lectual fes confessió explícita de cristianisme i menys encara ~~un~~ un intel.lectual i escriptor català, la pàtria del qual era ~~so~~ sotmesa per la força a una política ~~de~~ de persecució de la catalanitat, política en la qual col.laboraven tots aquells sectors de l'Església que recolza-

ven els vencedors.

Però segurament, sobre aquestes circumstàncies històriques, hi havia un altre fet que representava per al poeta un obstacle molt més ~~profund~~ ^{profund} i permanent. I aquest era el problema de la inserció de Déu en la història. ^{La poesia ja ho ha revelat, i també és} possible descobrir-ho en el breu epistolari entre Carles Riba i Carles Cardó arran de les "Elegies de Bierville", cartes publicades i prologades per Albert Manent el 1973. Són dues cartes per banda, des de l'hivern de 1941 a la tardor de 1942: els ^{Riba} ~~ambdós~~ viuen a Montpeller i el canonge Cardó "a Fribourg" ^{la} relació ~~entre ambdós~~ ^{entre ambdós} datava d'anys enrera, i reprén amb aquestes poques cartes. En elles el poeta parla essencialment de la seva ~~seua~~ experiència religiosa de l'exili, de l'expressió d'ella en les "Elegies" i, ~~després~~ ~~al capdevall~~, al capdevall, d'allò que serà una nova etapa de la seva vida que ja no experimentarà variació substancial. Diu el poeta, a la primera carta, que l'Elegia que en el llibre porta el número XI no ha gosat ~~títular-la~~ ^{títular-la} per respecte "el meu Cant Espiritual", encara que vacil·la si ho és o si "no pot ésser-ho encara. Un pre-cant?" Comsevulla que sigui, és l'expressió, diu, més profunda de tres anys d'emigració, i explica: "Es precisament el dolor meu --i el més punyent, incalculable, que ens volta en el món-- que m'ha guarit de tota vel·leïtat de creure en uns déus indiferents com a més forts. Els ha donat vida una idea humana, viuen per ella --per això els presento, i els sento, com a reals; però els venç el Déu de la Salut, anterior a l'home, que reneix en cadascú per la Gràcia, i que, revelant-se-li, l'assegura fill de la pau i destinat a l'amor". I, després d'esmentar unes paraules de Sant Pau sobre la primacia de la caritat, ^{afegir} que "ara... ja és molt que pugui ^e ~~creure~~ ^e formulada la meua experiència de contemplador en allò altre: Ara hi veiem com per mitjà d'un mirall, en enigma".

El dolor de l'exili l'ha ^e ~~guarit~~ ^e de tota vel·leïtat de creure en uns déus indiferents com a més forts", uns déus que en una altra ocasió, anys més tard, qualificarà de "vagues, si es vol simbòlics --no desmentiré qui digui que potser pagans". I precisament en unes

circumstàncies personals i col·lectives catastròfiques, quan més difícil podria semblar veure la inserció de Déu en la història i més adient acceptar "uns déus indiferents" als dolors i als rius de sang de la terra. Quan Carles Riba ha viscut una època d'ascens col·lectiu de Catalunya, i una vida ~~personalment~~ familiarment tranquil·la i professionalment ~~estable~~ ^{multiplena,} quan la història col·lectiva i personal no era una experiència de dolor, escriu les "Estances" i les "Tres suites", on si apareixia Déu era un Déu llunyà, deslligat de la història, o uns "déus vagues", indiferents davant la relativa harmonia ~~d'un món~~ d'un món amb ressonàncies clàssiques--i el poeta no retreia aquesta indiferència. I és quan podria retreure ~~el~~ Déu cristià ~~de la seva~~ ^{els mals pro veltan el poeta} infantesa, quan podria rebel·lar-se davant el dolor personal i col·lectiu, quan torna a Déu.

Però la segona de les cartes esmentades revela que el problema que capficava Riba en aquells anys de "déus indiferents" o de Déu llunyà era precisament "traslladar el misteri de la Redempció... a la concretesa d'uns fets històrics". Escriu a Cardó, ~~Recordant~~ referint-se a un temps no exactament fixat, però en qualsevol cas anterior a la guerra civil: "Recordeu? Un dia jo us deia que el que ens costava era de traslladar el misteri de la Redempció d'un pla purament teològic, estic per dir teogònic, a la concretesa dels fets històrics, posar-ho en una data, ~~en~~ dins una escena. Vós em vau respondre que justament tota la qüestió era aquí: en aquesta inserció de Déu en la història. Teníeu raó: sense ella, no valdria la pena, perquè és dins la història que l'home la necessita i reclama, per establir una commensurabilitat entre el seu destí personal i els enormes fets immediats, reals, d'ordre col·lectiu, que ~~adaparan~~ ^{adaparan} i enduen." Segueix comentant el salm XXXIX, en la traducció de Valera: "Déjame ⁷ tomaré fuerzas antes que vaya ⁷ perezca". I afegeix: "¿Un mer crit de desesperació? No ho puc creure tan banal. Jo interpretaria: o amb Tu ¹ la Teva Gràcia, o amb mi sol i la meva feblesa i la mort; però no ja més jo sol amb la meva feblesa i la Teva violència. Es exigir la redempció gairebé per un sublim "chantage": si Tu no em deixes a mi mateix salvat,

m'hauràs d'abandonar a mi mateix, i tota la meva força jo l'esmerçaré a morir --i sàpigues-ho Tu, que no m'has creat per a morir. Potser, tot plegat, astoradorament pueril!" I explicita un tema ben repetit a la seva poesia des de les "Elegies de Bierville": tornar a la infantesa --i, podem pensar, a la fe cristiana de la seva infantesa-- per partir-ne, tornar i partir continuadament, les imatges ^{dels dos moments} que sovintegen a la seva poesia ~~de la infantesa~~: submergir-se, aprofundir, ~~buscar~~, i per altra banda créixer, pujar. Escriu Riba a Cardó: "Em fa l'efecte que, dels camins per a tornar a la infància, aquest és el que convé als qui han fet l'experiència tràgica de la vida, els qui, un instant sol que sigui, han sentit haver-ho perdut tot, àdhuc l'esperança --és a dir, en el fons, tots els homes-- llevat d'aquells sants, misèri més esborronador encara, que sempre han estat infants. Més tranquil·lament, he anat pensant alguna cosa d'això en un ordre d'exercici líric; en una elegia, no acabada encara, que és pariona i complement d'aquesta que us envio adjunta. ¿Què pot donar sentit a la vida i a la salvació, si no és en certa manera recomençar ~~la vida~~ aquella eternament, per una mena de perenne presentació total i conjunta que ens en fes la memòria, i per la qual tot el que hem fet a mitja voluntat i sentit a mitja consciència, es lligués i prengués valor en vista del fi suprem? Dit d'una altra manera: per una mena de perenne tornar a la infància i partir-ne, però en la certesa que res no serà en va ni inútil".

"Sóc en l'espera d'un ~~deu~~ déu", "pur en l'espera dels déus!", escrivia, en dates semblants, a les "Elegies". S'expandia "a l'encontre d'una idea divina" i això era tornar al Déu ^{cristià} ~~deu~~ davant el qual, nen, havia estat, com recorda a "Els tres reis d'Orient". I un cop retornat, "res no pot ser com abans". Semblant recerca que la de les "Elegies" ^{és el tema central de "Els tres reis"} ~~és el tema central de "Els tres oratoris"~~, ^{mai acotada als homes.} Però els temes principals ja són ^{els} "Elegies", aquells i els altres que configuren la visió cristiana del poeta: que Déu és Algú que, dintre de l'home, s'ha estimat: "perquè Algú, dintre de mi, on la nit / busca

de vagues pors em combatia, s'havia / tot de sobre estimat"; i l'altre tema, insinuat a les "Elegies", représ a "Salvatge cor" i a "Esbós", ^{5/} ~~que~~ ^{la dimensió religiosa de la poesia} "donant alguna cosa a ~~alguna~~ un han esdevingut ells mateixos una mica més el que ja eren en la idea divina".

A la segona carta que li escriu, Carles Cardó fa memòria d'una conversa amb Riba: "Recordo que un dia, a Barcelona, em diguéreu que us vacil.lava la fe, i que jo us vaig respondre, amb amorosa crueltat, que Déu us hi tornaria per mitjà d'una gran tribulació. Jo no sabia quina era, però ara ja ho hem vist". "esulta versemblant pensar que les converses a les quals tots dos al.ludeixen eren en realitat la mateixa: Cardó recorda d'ella que Riba deia que li vacil.lava la fe; Riba recorda que expressava quina era la dificultat ^{amb la qual topar} ~~amb la qual topar~~: la inserció de Déu en la història. El poeta troba, a l'exili, ~~la resposta~~ ~~aquesta~~ allò que li sembla la resposta a aquella dificultat, i bé es possible pensar, examinant la seva poesia, que hi roman fidel, que hi torna i en retorna, hi profunditza i en creix. Es possible trobar, en la seva peripècia vital, una mateixa fidelitat a aquells temes: retorna a la seva pàtria terrena, Catalunya, però no per recloure's, sinó per partir, amb coratge civil, en l'edificació d'una tasca en circumstàncies realment difícils, donant als altres més que no pas rebent.

Home rigorós i alhora d'àmplia curiositat, Riba, des de l'experiència religiosa de l'exili, combinà una preocupació per l'ortodòxia i l'exactitud teològica amb un neguit de lectures cristianes que havien de plaure a la seva curiositat i alhora integrar-lo en un corrent renovador --en definitiva, aquell que portaria al Vaticà II--, que segurament també li servia per afirmar-se diferent del catolicisme conformista, dretà i gens il.lustrat que dominava en amplis sectors espanyols d'aquells anys. Péguy, Kierkegaard, Mauriac, Julien Green, Graham Greene, Claudel, Teilhard de Chardin, Mounier, Charles Moeller, Simone Weil... foren lectures seves ~~de~~ d'aquells anys. Encara que siguin autors alguns d'ells ben diversos, en conjunt configuren un

corrent cristià, important en els ~~quatre~~ anys quaranta i cinquanta, i fou en ell ~~que~~ que s'integrà el poeta. Corrent en el qual havia d'encaixar l'home apassionat ~~amb una religiositat~~ que s'amagava ~~ata~~ l'humanista, i que feia que, preferís, segons ell, "l'avidesa i la impaciència" al consol. Sobre això escriu en una de les cartes a Cardó, agraint-li "la bona paraula de Déu" que ha trobat en la resposta de l'autor de "L'Evangelí interior": "Ignoro si és més senzill, o més comú, de cercar en la direcció espiritual un consol; però crec, de tot cor, més eficaç, permeteu-me de dir fins i tot més digne, sortir del bon diàleg, no consolat, sinó, en tota la plenitud del terme, confirmat, altra vegada cap a l'abscència de consol, cap a l'avidesa i la impaciència. Pertanyo més aviat a la classe dels violents i dels imperiosos; no m'imagino quietista". No cal estranyar-se de les seves preferències per un corrent cristià, aquell que Albert Manent recorda, en dir de Carles Riba: "Amb quin orgull legítim emprava els adverbis "unamunianament", "agustinianament", "pascalianament", com volent demostrar una admiració solidària per aquests escriptors".

Carles Riba morí al començament del pontificat de Joan XXIII, i pot ben dir-se que la seva obra poètica es situa, en la dimensió religiosa que té des de les "Elegies de Bierville", en un clima de renovació ~~amb~~ propi, ~~de~~ aquells anys, ~~en~~ uns sectors catòlics que es veurien ~~amb~~ reconeguts en el Vaticà II. El poeta s'inseria així en una història determinada i resolva d'aquesta manera aquell interrogant de la relació de Déu amb la història i amb els homes, i personalment trobava a l'exili ~~el~~ "el coratge de recobrar-me i de viure encara", tornant i començant novament la tasca: Com el seu ~~Llätzer:~~ Llätzer:

I vaig sortir de mi, com per vivent memòria.
Sí, Crist era la vida unint tots els camins,
faç mateixa de vida, on totes les semblances
es feien fraternals; en aquells trets divins,
jo em veia jo, acceptat amb les meves mancances.
I de nou, germà, vaig voler

la vida --joia i foc tot jo, per fe.

Certament Carles Riba, com a poeta, pot merèixer també les paraules que Joan Fuster ~~■~~ dedicà a la seva tasca de crític: "no atorga als factors de classe i d'enquadrament econòmic la importància que tenen". ^{Mei o menys el mateix} ~~■~~ podria dir-se dels altres dos poetes estudiats, com a tants altres poetes, amb preocupació religiosa o sense, de semblant tradició de classe, de semblant inserció difícil i problemàtica ^{dins} la societat capitalista. Però no és menys cert que ^{Riba} no va romandre indiferent a la història. I que la seva col.laboració a una tasca col.lectiva augmenta, en la seva poesia, a partir de la seva experiència cristiana, quan estableix --sense bandejar l'element d'ab^surd i de recerca continuada que tal vegada simbolitza amb més claredat ~~■~~ en la seva poesia el personatge d'Isrofel-- "la commensurabilitat entre el seu destí personal i els enormes fets real immediats, reals, que aclaparen i enduen". En reconèixer "déu contra els déus ^{Carles Riba} el meu déu", el poeta ^{es} fa més "home entre els homes".

Introducció

La poesia de Charles Baudelaire

Esbós d'una vida turmentada

Anàlisi de "Les Flors del Mal"

El conflicte: dues postulacions simultànies

La poesia d'Unamuno

Contradiccions d'una vida apassionada

Anàlisi de la poesia ^{ribera} unamuniana

El conflicte entre raó i vida

La poesia de Riba

Humanista europeu en un país frustrat

La temàtica religiosa a la poesia de Riba

La inserció de Déu en la història